BIEŁARUSKAJA HRAMATYKA

DLA ŠKOŁ.

NAPISAŬ
KANDYDAT FILOLOHII PIETRAHR. UNIWER.
B. TARAŠKIEWIČ

WYDAŃNIE BIEŁARUSKAHA WYDAWIECK. T-WA
WILNIA 1931 H.
DRUKARNIA J. LEWINA, WILNIA, NIAMIECKAJA 22

BIEŁARUSKAJA HRAMATYKA

DLA ŠKOŁ.

NAPISAŬ
KANDYDAT FILOLOHII PIETRAHR. UNIWER.
B. TARAŠKIEWIČ

WYDAŃNIE BIEŁARUSKAHA WYDAWIECK. T-WA

WILNIA ■ ■ ■ 1931 H.

DRUKARNIA J. LEWINA, WILNIA, NIAMIECKAJA 22

AD AŬTARA.

Dahétul biełaruskaja literaturnaja mowa raźwiwałasia tolki pawodłuh swaich najahulniéjšych prawoŭ, jakija byli najbolš dla jaje charaktérnymi i ad katorych jana nie adstupała. Šmat jakija pytańni zastawalisia biez adkazu. Nia było adnolkawaha pràwapisu. Ničoha dziŭnoha. Pakinuŭšy daŭno parwanyja i zaniapaŭšyja tradycyi staraświeckaje biełaruščyny, mowa nowaha piśmienstwa adrazu pačała bujna ŭzrastać z narodnaha kareńnia. A narodnaje karèńnie jano wielmi bahataje. I, nia hledziačy na wialikuju sucélnaść usiajé biełaruskaje mowy, jana maje, jak i kožnaja inšaja mowa, kolki asobnych, wyraźnièj aznačanych hutarak. Kožnaja hutarka dabiwałasia, kab zaniać pačésnaje miéjsca ŭ našym piśmiènstwie. Dzieła hètaha—i roznyja, časta pamiž saboj niazhodnyja, sposaby pisańnia.

Tréba było času, kab samo žyćcio pakazała, jakaja hutarka maje najbolš siły i zdatnaści na toje, kab zrabicca *asnowaj* literaturnaj mowy.

Trèba było času, kab prajawilisia ŭ piś-

mienstwie ŭsie, jakija tolki jość u asobnych hutarkach, čysta biełaruskija asobnaści.

Biaz hètaha nie mahło być nijakaje choć bolš mienš zakončanaje hramatyki, nie mahło być i stałaha, jasnaha prawapisu. Bo hramatyka pawinna tolki zamacawać i padraŭniać tyja linii, jakija sama mowa ŭžo naznačyła.

Mnie zdajecca, što hétyja linii i charaktèrnyja asobnaści ŭžo aznačylisia, dziela čaho ja i adważyŭsia wypuścić u swiet „Biełaruskuju hramatyku“.

U asnowie jaje lažyć najbolš charaktèrnaja i najbolš čystaja hutarka biełaruskaje mowy, što maje ćwiordaje *r* i wialikaje akańnie.

Ale akańnie ahraničana niekatorymi razami, da čaho prymušaje nas doŭhaja praktyka našaha piśmienstwa.

Prymajucca i ŭsie ďruhija charaktèrnyja asobnaści biełaruskaje mowy, jakija prawodzilisia dahètul u našych wydańniach.

Ad pryniataje tradycyi adchilajusia tolki tady, kali hètaha wymahaje jasnaść systémy abo čystaść mowy.

Zusim nowaha ničoha nia ŭwodžu.

Adnolka-ž nia dumaju što žyćcio nia zrobić z časam značnych źmienaŭ. Budziem tolki mieć nadzieju, što nie zališna wialikich, i što ŭsio najważniejšaje zroblena dobra.

Patréby škoły prymusili mianie adkinuć

usio toje, što mieła bolš čysta nawukowaje značèńnie, jak praktyčnaje. Ja ŭwieś čas nie wypuskaŭ z wačèj pedahohičnuju staranu knižki.

Maju nadzièju, što ŭ budučynie lepšy čas pazwolić mniè wypuścić paŭnièjšuju i bolš nawukowuju hramatyku biełaruskaje mowy.

Kančajučy, dziakuju ŭsim, chto mniè słužyŭ radaju i krytykaj.

A najbolš majmu dobramu wučycielu, **akadèmiku A. A. Šachmatawu**, katory za ŭwieś čas maich uniwersytéckich nawuk i paśla paddawaŭ mnié achwoty napisać biełaruskuju hramatyku i niaspynna kirawaŭ majoju pracaju.

Pryjaznamu ziemlaku **akadémiku E. Karskamu** ščyry i wialiki dziakuj za jaho ŭwahu i značnuju pomač (jon prahlèdziŭ maju pracu i daŭ wialikšuju častku biełaruskaj hramatyčnaj terminolohii).

Nie mahu nia ŭspomnić i **dokt. Rudolfa Abichta**, profésara sławianskich mowaŭ u Bréslaŭskim Uniwersytecie, bo jaho dumki ab biełaruskaj mowie, piśmy, pisanyja pabiełarusku da maich pryjacielaŭ u Wilni, i knižka „Prosty sposab stacca ŭ karotkim časie hramatnym“ pierakanali mianiè ŭ tym, što ja staju na prawilnaj darozie.

Wilnia   B. Taraškièwič.
13 žniŭnia 1918 h.

I.

HUKI.

§ I. Słowa, skład, nacisk. Słowa dziélicca na *składy:* wa-da, cha-ta, do-la, sia-kié-ra, ra-ni-ca. Słowa moža być *adnaskładowym*, kali ŭ im adzin skład (dom, stoł, koń), *dwuchskładowym,* (wa-da, ziar-nio) i *šmatskładowym* (pie-ra-ro-bic-ca).

Kali na piśmie słowa nie źmiaščajecca ŭ adnym radku, to jaho možna pieraniaści ŭ druhi radok, ale tolki tak, kab nie parwać składoŭ (wy-cie-ra-bić). Kancy radka tréba pastawić znak pieranosu.

U kožnym słowie adzin skład wyhawarywajecca hałaśniéj za druhija, z **nàciskam:** chá-ta, ka-rá, ká-ra.

Nacisk, kali tréba, aznačajecca znakam ʹ nad litaraj.

Z a d a č k a. Raźbić słowy na składy maleńkimi ryskami i aznačyć nacisk

(woś hetak, naprykład: wa-dá, da-ró-ha):

Pažar, ściana, tuman, ahoń, zahon, kaleka, pranik. Maryla, barawik, pawučok, miesiac. žurawiel, jaławiec. Boh bolš maje, jak razdaŭ. Skupy dwa razy tracić. Usiaki cyhan swajho kania chwalić.

§ 2. Huki hałosnyja i zyčnyja. Składy možna razłažyć na asobnyja *húki*. Słowa „sol" možam skazać tak, kab kožny huk u im ciahnuŭsia doŭha: s-o-l. Lohka pačuć, što ŭ hetym słowie try huki. U słowie „ryba" čatyry huki, u słowie „horka" piać hukaŭ i h. d.

Huki dziélacca na *hałosnyja* i *zyčnyja*.

Hałosnyja huki: a, o, u, e, y, i.

Zyčnyja: b, c, ć, č, d, dz, dź, dž, f, g, h, ch, k, l, ł, m, n, ń, p, r, s, ś, š, t, w, z, ź, ž.

Pry wymowie hałosnych hukaŭ čuwać hołas, hrudzi dryžać. Ich možna doŭha ciahnuć, piajać. Pry wymowie zyčnych hukaŭ čuwać zyk, a nia hołas.

U składzie pawinien być adzin hałosny huk — kolki hałosnych hukaŭ u słowie, tolki ŭ im składoŭ: stra-cha, pralès-ka. Skład moža być i z adnaho tolki hałosnaha huku: a-by, a-lé.

Zyčnych u składzie moža być kolki i moža nia być niwodnaha: straš-ny, a-lé.

Zyčnyja ŭžywajucca tolki razam z hałosnymi *).

Hałosnyja *ŭ* i *j* nia tworać asobnaha składu: daŭ, praŭda, daj, jad, wajna. Z hétaha jany padobnyja da zyčnych. (Huki *ŭ* i *j* časami nazywajuć *paŭhałosnymi*).

Na pačatku słowa dzieła wialikšaje składnaści *u*, *i* zamianiajucca na karotkaje *ŭ*, *j*, kali jany stajać paśla hałosnaha huku pierad zyčnymi: My ŭžo zrobili. Ja jdu da ciabie.

Z a d a č k a. Pierapisać, zamianiŭšy kryžyk jakimi treba litarami.

Hartai zaharali ×sio pole. Jany ×wajšli × chatu. Było × baćki try syny. Baćka × maci ×žo wiarnulisia z pola. Była adna karoŭka, dy× tuju waŭki źjéli. A chto tam ×dzié? Chto ×dzie, toj pakłonicca.

*) Dziéla hétaha zyčnyja huki nazywajucca jaščé suhałosnymi. Héty nazoŭ niadobry tym, što možna było-b padumać, byccam zyčnyja huki wymaŭlajucca z hołasam.

§ 3. Ćwiordyja i miahkija zyčnyja.

Zyčnyja huki mohuć wymaŭlacca ćwiorda i miahka. Ćwiordyja zyčnyja (b, c, č, d, dz, dž, f, g, h, ch, k, ł, m, n, p, r, s, š, t, w, z, ž) čuwać, naprykład, u takich słowach: *b*osy, *c*ép, *č*ysty, *d*ola, ksian*dz*y, ura*dž*aj, *f*yrkać, *g*anak, *h*ość, *ch*ata, *k*oł, *ł*om, *n*yrka, *p*yšny, *r*yś, *s*yn, *š*yroki, *t*yn, *w*oł, *z*orka, *ž*yta.

Hétyja samyja zyčnyja čuwać miahka ŭ takich razoch, jak *b*ić, *c*icha, *dz*ik, *f*ihura, *h*inuć, *ch*itry, *k*inuć, *m*iéjsca, *N*ioman, *p*iać, *s*iém, *w*ić, *z*ima.

Zyčnyja r, ž, č, š zaŭsiody ćwiordyja: répa, zara, žoŭty, čysty, šyroki.

Tak sama niama miahkich *d* i *t*, bo jany źmianiajucca na miahkaje dz i c: dzień, cień, dzik, cicha, dziadźka, pić (*dziékańnie i ciékańnie*).

Zadačka. Litary, što aznačajuć ćwiordyja zyčnyja, padčyrknuć adnéj ryskaj, a tyja, što aznačajuć miahkija — dźwiuma:

Luli, luli, luli!
Prylaciéli kury,
Siéli na warociech
U čyrwonych bociech.
Stali sakatac i,

Što kuračkam daci:
Ci žyta karyta,
Ci jačmieniu žmiéniu,
Ci bobu karobu.

§ 4. Zwonkija i hłuchija zyčnyja. Zyčnyja mohuć wymaŭlacca *zwonka* (z hołasam) i *hłucha* (biaz hołasu), pryčym zwonkamu adkazwaje hłuchi:

b	p	(baby—papy)
d	t	(dam—tam)
dz	c	(dziéń—ciéń)
dž	č	(chadžu—chaču)
h	ch	(ham—cham)
z	s	(zawu—sawu)
ž	š	(žal—šal)
r, l, ł, m, n		nia majuć padobnych hłuchich.

Zadačka. Adnéj ryskaju adznačyć zwonkija huki, dźwiuma hłuchija.

WIASKOWYJA DZIECI.

Pusty ŭlétku našy sioły,
Usié na poli za siarpom,
Tolki dziétak kryk wiasioły
Ljécca ŭ wulicach ruččom.

Wiécier kudry ich całuje,
Myje doždž ich blédny twar,
Z imi soniejka žartuje
I ciapło im šlé, jak dar.

Jakub Kołas.

§ 5. Zyčnyja z, s, c, dz nazywajucca *syčačymi*.

Zyčnyja ž, dž, š, č nazywajucca *šypiačymi*.

Zyčnyja r, ł, l nazywajucca *płaŭnymi*.

Zyčnyja n, m nazywajucca *nasawymi*.

§ 6. Wodłuh tych pryładaŭ, jakimi najbolš wymaŭlajucca zyčnyja, ich možna padzialić na

hubnyja:	b, w, m, p, f.
jazyčnyja:	d, ž, dž, č, š, z, s, c, dz, r, l, ł, n.
hartannyja:	h, g, k, ch.

Zadačka. U kožnym słowie apišy ŭsié zyčnyja huki—jakija jany: 1) ćwiordyja ci miahkija; 2) zwonkija ci hłuchija; 3) syčačyja, šypiačyja ci nasawyja; 4) hubnyja, jazyčnyja, hartannyja:

Chto pole troić, toj chléb kroić. Kali ŭléz u duhu, nie kažy nie mahu.

Kali mužyk z žonkaj swarycca, tady ŭ haršku trasca warycca.

(Pišy ŭ hetkim paradku: 1) chto: ch—ćwiordy, hłuchi, jazyčny i h. d.).

§ 7. Na piśmie huki aznačajucca litarami (bukwami). Usie litary mowy, pieraličanyja ŭ stałym paradku, nazywajucca abecédaj (azbukaj).

Woś biełaruskaja abecéda:

a, b, c, ć, č, d, e, f, g, h, i, j, k, l, ł, m, n, ń, o, p, r, s, ś, š, t, u, ŭ, w, y, z, ź, ž.

Pobač z *łacinikaj* užywajecca jaščé *kirylica:*

а, б, в, г, д, е, ё, ж, з, і, й, к, л, м, н, о, п, р, с, т, у, ў, ф, х, ц, ч, ш, ы, ь, э, ю, я.

Miahkaść zyčnaha pierad hałosnym aznačajecca litaraj *i*: biada, siéni.

Zyki ł i l majuć asobnyja znaki dla ćwiordaha (ł) i miahkaha (l); dziéla hetaha paśla *l* nikoli nia moža stajać *i*, a paśla *l* litara *i* maje značeńnie asobnaha hałosnaha: łyki, młyn; list, leta (nikoli—lieta).

Na kancy słowa i pierad zyčnym miahkaść zyčnaha aznačajecca značkom ' źwiérchu litary: hość, kaśba i h. d.

Dla aznačeńnia zykaŭ *ch*, *dž* i *dz* pišucca pa dźwie litary, ale tréba pamiatać, što wymaŭlajucca jany nie paasobna, a razam: chata, siadžu, siadzieć.

§ **8**. Dziéla taho, što ŭ biełaruskaj mowie zyčnyja *ž*, *č*, *š*, *r* ćwiordyja, to pośle ich užywajecca nia *i*, a zaŭsiody *y*: ž*y*ta, č*y*sta, š*y*ła, biar*y*.

Zadačka. Pastawić litary zamiesta kryžyka: r×ba, hr×b, ž×ć, č×sta, š×ła, š×ć, ž×d, ž×ćcio, ž×ta, ž×wioła, r×zyka, r×za, kur×, š×r×nia.

§ **9**. **Akańnie**. Huki *o*, *e* ŭ biełaruskaj mowie čuwać jasna tolki pad naciskam: dóbra, ciópła, lés, céły i h. d.

Kali skład nie pad naciskam, to zamiesta *o*, *e* čuwać *a*: dóbry—dabro, ciópły—ciapło, lés—lasy, cép—capy.

Akańnie najwyraźniéj wystupaje ŭ składzie pierad samym naciskam: lés — lasy. U druhich składoch na miéjscy *e* moža być huk blizki da *i* abo huk niajasny pamiž *a* i *e* — a^{e}: lešawik wymaŭlajecca lisawik abo la^{e}sawik.

Ab tym, jak tréba pisać pry akańni, hladzi „Prawapis“.

§ **10**. **Ab składoch nie pad naciskami**. U składoch nie pad naciskam znacho-

dzim ry, ły, li ŭ hétakich słowach: dryžéć, hłytać, prahłynuć, tryścinka, tryśnik, brywo, krywi, krywawy, błycha, błychi, drywami, drywiany, kryšyć, krycha, hryméć, trybuch, chryścić, trywoha, skryhatać, bryści, jabłyk, jabłyna, bliščéć i inš.

Kali na hétyja składy prychodzicca nacisk, to tady znachodzim ro, ło: drož, trość, browy, kroŭ, błochi, drowy, kroška, troška, hrom, chrost, brod.

Zadačka. Pierapisać wyšejpieraličanyja słowy ŭ druhich formach (napr.: dryžu, dryžéŭ, brywo, brywa, brywu i h. d., ale browy).

§ 11. **Padwojnyja zyčnyja**. Biełaruskaja mowa maje padwojnyja zyčnyja ŭ takich razoch:

ll: wasielle, kupalle, hallo, Illa, ralla, sollu, kolle i h. d.

ńn: zdaréńnie, sumléńnie, pytańnie i h. d.

źz: z hraźziu, maźziu, zaźziać, ryźzio i h. d.

śs: kasa — kaśsio, wołas — wałośsie, kołas — kałośsie i h. d.

dździ: sudździo, sudździa i h. d.
ćć: žyććio, bahaććio, kuććia i h. d.
žž: zbožža, nažžo i h. d.
čč: łyk—łyččo, suk—suččo, pieč—zapiečča, za pieččü, u waččü i h. d.
šš: zacišša, kala wuššu, z roskaššu i h. d.

Apracza hetaha padwojnyja zyčnyja źjaŭlajucca pry tym, jak słowy składajucca: s-sypać, ad-dać, biaz-zuby i h. d.

§ **12. Prydychańnie.** Kali słowa pačynajecca z hałosnaha, to pierad im moža stajać *prydychańnie w* abo *h*: woka, wucha, awios—hawios i h. d.

Prydychańnie sustrakajecca i ŭ siarédzinie słowa pamiž dwuma hałosnymi: pawuk, nawuka, ciwun i inš.

Zadačka. Aznaččcie ryskaju prydychańnie: wakno, waryć, wočy, woł, wužaka, wuzki, wuhał, pawuk, pawioŭ, wina, wajna, Radziwon, won, Ławon, aplawucha, harać, hara, hora, haréch, hréch, harbuz, haniu, harud, wulica, husty, horad, harod, honi.

§ **13. Karotkaje ŭ.** Pamiž hałosnymi i zyčnymi moža stajać tolki *ŭ*, a nie *w*:

załatoŭka, karoŭka (ale—karowa); tolki récha ŭ lesie jdzié.

U kancy zakrytaha składu*) staié tak sama nie *l*, a *ŭ:* daŭ, poŭny, toŭsty i inš.**).

Zadačka. Padstaŭcie litary zamiésta kryžyka:

Apuściéxa pole. Raboty na im daxno skončany. Pusta i hoła xsiudy: tolki maładoje žyta adno zielaniéje x poli i rézka wydzialajecca siarod miortwaha abraza asiénniaha času. Pačarniex šyroki łuh, adny tolki paryžexšyja tihury stahox z wostraju žérdkaju x wiérsie raskinulisia pa hrudoch i nudna pazirajuć x niéba.

§ 14. Zwonkij a zyčnyja pierad hłuchimi i na kancy słowa stracili zwonkaść i wymaŭlajucca hłucha:

*) Zakryty skład hèta taki, što kančajecca na zyčnyja abo *ŭ*, *j*: poł, woł, paŭ, daŭ, miej i h. d.

U słowie wada abodwa sklady adkrytyja.

**) Ale ŭ imiénniach astajécca: koł, stoł, harèłka, ihołka i inš.

pišacca:	wymaŭlajecca:
rédka	rétka
nožka	noška
hrazka	hraska
abchapić	apchapić
bob	bop
łod	lot
doždž	došč

i h. d.

Hłuchija zyčnyja pierad zwonkimi zrobilisia zwonkimi:

pišacca:	wymaŭlajecca:
kaśba	kaźba
małaćba	maładźba

i h. d.

Zadačka. Kryžyki zamianić litarami:

ASIÉŃNI WIÉČAR.

Wyje bura. Lés hamonić,
Jak na schodzie hdzić naro+.
Wiécier chmary tak i honić;
Doždž i hra+ i hałało+.
Na kaminku korč pyłaje;
Kala piéčy dzié+ siadzić,
Ba+ka ła+ci papraŭlaje,
Maci ni+ki siéła wi+.

Wiécier wyje, nia ścichaje,
Dzika ŭ kominie šumić, —
To zapłača, zaśpiawaje,
To pa strésie prabiažyć.
Cicha ŭ chacie. Serca nyje,
Dušu strach apanawaŭ.
Čamu-ž, wiécier, dumki złyja
U dušu ty maju nahnaŭ?

Jakub Kolas.

II.

ČAŚCINY MOWY.

§ **15**. Usié słowy možna padzialić na 9 radoŭ abo *dziéwiać čaścinaŭ mowy:*

1. imiá
2. prymiéta
3. čysło
4. zajmiá
5. dziejasłoŭ
6. prysłoŭje
7. pryjmiá
8. złuč
9. kłič.

§ **16. Imia**. Da hétaje čaściny mowy naléžać usie tyja słowy, što skłaniajucca i majuč adzin z troch radoŭ: *mužčynski* (baran, stoł), *žanocki* (awiečka, ława). *nijaki* (wakno, dabro).

§ **17**, **Skłanieńniem** nazywajecca zmiéna kančatku słoŭ u *adzinočnym* i *množnym liku* ŭ zaléžnaści ad roznych pytańniaŭ, naprykład:

pytańnie:	lik adzin.:	lik množny:
1. chto?	brat	braty
što?	stol	stały
2. kaho?	brata	bratoŭ
čaho?	stała	stałoŭ
3. kamu?	bratu	bratom
čamu?	stału	stałom
4. kaho?	brata	bratoŭ
što?	stol	stały
5. kim?	bratam	bratami
čym?	stałom	stałami
6. pry kim?	bracie	bratoch
pry čym?	stalé	stałoch
7. Zawučy kažam:	bracie!	braty!
	stalé!	stały!

Hétyja pytańni nazywajucca *sklonami*. Kožny skłon maje swoj ułasny nazoŭ:

1. *nazoŭny* chto? što?
2. *rodny* kaho? čaho?
3. *dawalny* kamu? čamu?
4. *winawalny* kaho? što?
5. *tworny* kim? čym?
6. *miésny* pry kim? pry čym?
7. *kličny* užywajecca pry klikańni.

Zadačka. Praskłaniaj u adzinočnym i množnym liku: dom, wada, pałatno.

§ 18. Aprača liku adzinočnaha i množnaha ŭ biełaruskaj mowie časami bywaje *parny lik:* dźwie nazie, dźwie rucé, dźwie sasié i h. d. *).

Ad množnaha liku tréba adroźnić takija *zbornyja* imiéńni, jak hallo, liścio, kolle i inš., jakija majuć formu adzinočnaha liku, ale aznačajuć zbor mnohich adnołkawych rečaŭ.

§ 19. Niekatoryja imiéńni ŭžywajucca *tolki ŭ adzinočnym liku:* žywioła, harodnina, sadowina, małako, nasiéńnie, chastwo i šmat inšych.

Niekatoryja — *tolki ŭ množnym liku:* sani, siéni, dryžyki i šmat inš.

Zadačka. Napišy, jakija imiéńni wiédaješ, što ŭžywajucca tolki ŭ adzinočnym liku abo tolki ŭ množnym liku.

§ 20. Kožnaje imia naléžyć da adnaho z troch *radoŭ: mužčynskaha, žanockaha abo nijakaha.* Kali na jakuju reč možna kazać *jon,* to héta mužč. r.:

---

*) ale zaŭsiody: dwa stały, dwa braty i h. d., a nia dwa brată, dwa stałă (wodłuh staroha parnaha liku).

brat, stoł i h. d.; kali možna kazać — *jana*, to héta žanocki rod: siastra, biada, kniha i h. d.; kali — *jano*, to héta nijaki rod: dzicia, wakno, dabro i h. d.

Niekatoryja imiéńni naléžać da *ahulnaha* rodu, kali mohuć aznačać tak sama mužčynski, jak i žanocki rod: sirata, kaléka i inš.

Zadačka. Napišy prykłady na imiéńni mužčynskaha, žanockaha, nijakaha i ahulnaha rodu.

§ 21. Imia moža być abo *ułasnym:* Wilnia, Miénsk, Biełaruś, Lawon, — abo *ahulnym:* miésta, kraj, čaławiek i h. d.

Ułasnaje imia aznačaje tolki adnu jakuju reč, kab addzialić jaje ad druhich padobnych.

Ahulnaje imia pakazywaje naahuł cély rad padobnych réčaŭ.

Ułasnaje imia pišacca z wialikaje litary.

Uzory skłanieńnia.

I. Mužčynski rod.

§ 22. A. **Ćwiordy zyčny pierad kančatkam:**

		lik adzinočny:	lik množny
a) Naz.	1)	woł	wał-y
Rodn.		wał-á	wał-oŭ
Daw.		wał-ú	wał-óm
Win.		wał-á	wał-y
Tw.		wał-óm	wał-ami
Miés.		wał-é	wał-och
Kl.		hać nižéj § 26.	

D r u h i j a p r y k ł a d y:

lik adzinočny:

Naz.	2)	piasok	3)	dožǳ
Rodn.		piask-ú		daždž-ú
Daw.		piask-ú		daždž-ú
Win.		j a k N a z o ŭ n y		
Tw.		piask-óm		daždž-óm
Miés.		piask-ú		daždž-ú

lik množny:

Naz.	piask-i	daždž-y
Rodn.	piask-oŭ	daždž-oŭ
Daw.	piask-óm	daždž-óm
Win.	j a k N a z o ŭ n y	
Tw.	piask-àmi	daždž-àmi
Miés.	piask-óch	daždž-óch

lik adzinočny:

Naz.	4) kaniéc	5) chwalk-ó
Rodn.	kanc-á	chwalk-á
Daw.	kanc-ú	chwalk-ŭ
Win.	jak Naz.	jak Rod.
Tw.	kanc-óm	chwalk-óm
Miés.	kanc-y	chwalk-ú

lik množny:

Naz.	kanc-y	chwalk-i
Rod.	kanc-óŭ	chwalk-óŭ
Daw.	kanc-óm	chwalk-óm
Win.	jak Naz.	jak Rod.
Tw.	kanc-ámi	chwalk-ámi
Miés.	kanc-óch	chwalk-óch

U wa ŭsich hétych prykładach nacisk prychodzicca na samy kanéatak słowa: wał-á, wał-ú, wał-óm, wał-é, wał-y, wał-oŭ i h. d.

b) Kali nacisk nia prychodzicca na samy kanéatak, to zamiésta *o* staić *a* (akańnie). U miésnym skłonie *e* astajecca.

lik adzinočny:

Naz.	1) brat	2) narod	3) strach
Rod.	brat-a	narod-u	strach-u
Daw.	brat-u	narod-u	strach-u
Win.	jak R.	jak Naz.	
Tw.	brat-am	narod-am	strach-am
Miés.	brac-ie	narodz-ie	stras-ie i strach-u

lik množny:

Naz.	brat-y	narod-y	strách-i
Rod.	brat-oŭ	narod-aŭ	strach-aŭ
Daw.	brat-om	narod-am	strach-am
Win.	jak R.	jak Nazoŭny	
Tw.	brat-ami	narod-ami	strach-ami
Miés.	brat-och	narod-ach	strach-ach

§ 23. B. Miahki zyčny pierad kančatkam.

adzinočny lik:

Naz.	1) łoś	2) łokać	3) koń
Rod.	łasi-á	łókci-a	kani-á
Daw.	łasi-ú	łókci-u	kani-ú
Win.	jak R.	jak N.	jak R.
Tw.	łasi-óm	łókci-em *)	kani-óm
Miés.	łas-i	łókci	kan-í

lik množny:

Naz.	łas-i	łokc-i	kon-i
Rod.	łasi-oŭ	łokci-aŭ	koni-aŭ
Daw.	łási-om	łokci-am	koni-am
Win.	jak nazoŭny		
Tw.	łasi-ami	łokci-ami	koni-ami
Miés.	łasi-och	łokci-ach	koni-ach

*) U twornym skłonie pakidajem etymolohičnaje *e* (bač „Prawapis“).

§ 24. C. **Imieńni na j** skłaniajucca tak sama:

lik adzinočny:

Naz.	wierabiéj	łoj	abyčáj
Rod.	wierabj-a	łoj-u	abyčáj-u
Daw.	wierabj-u	łoj-u	abyčáj-u
Win.	jak Rod.	jak Naz.	
Tw.	wierabj-om	łoj-em	abyčáj-em
Miés.	wierabj-i	ło-i	abyča-i

lik množny:

Naz.	wierabj-i	abyčáj-i
Rod.	wierabj-oŭ	abyčáj-aŭ
Daw.	wierabj-om	abyčàj-am
Win.	j a k N a z.	
Tw.	wierabj-ami	abyčáj-ami
Miés.	wierabj-och	abyčaj-ach

§ 25. Uwahi ab rožnych kančatkach.

1. Rodny skłon adz. liku maje kančatak *u* abo *a*, jak u ćwiordym, tak i ŭ miahkim skłanieńni (u miahkim pišacca— iu, ia).

Kančatak *a* znachodzim:

U imieńniach, što aznačajuć žywyja twory: čaławiéka, Jazépa, brata, waŭka, wała, zładzieja, wierabja i inš.

2) u imiéńniach pradmiétnych, *) što možna bačyć, ličyć, naibolš, kali nacisk prychodzicca na kančatak: hroš — hraša, kust — kustà, małatók — małatkà, nož—nažà, nos—nasà, koš—kašà, koŭš—kaŭšà, kamień—kamianià, harniec—harca i inš.

3) u nazowach miésiacaŭ: studnia, marca, krasawika, maja i h. d.

Usié inšyja imiéńni zwyčajna majuć kančatak *u*: rozumu, bolu, žalu, śmiéchu, smutku, hromu, rodu, miru, abyčaju, daru, strachu, wièku, roku, pakoju, uschodu, zachodu, ciéniu (héty ciéń!), płaču, uradžaju, snu, žaru, prymusu, ludu, narodu, kraju, boru, lésu, śniéhu, ludu, popiełu, aléju, šrotu, chwojniku i šmat inš.

Bačym, što wa ŭsich hétych imiéńniach nacisk nia prychodzicca na *u*. Tolki ŭ hétkich słowach, jak *piasok, tytun, hałun, pałyn, awios*, znachodzim: piaskù, tytunù, hałunù, pałynù, aŭsù.

*) ad słowa pradmièt (réč): usiè tyja imiéńni, što možam bačyć i ličyć, nazywajucca pradmiètnymi.

Apračа hetaha — *u* pad naciskam znachodzim jaščé ŭ kolki słowach: daždžú, ahniú i časami čaćwiarhu.

2. *Miésny skłon adz. liku* maje čatýry kančatki: *e, i, y, u.*

U imiénniach *z ćwiordym zyčnym pierad kančatkam* znachodzim *e*: na dubié, pry stalè, u młynié, u kažusié, hrać na razié (kančatak pad naciskam); na świécie, u lésie, u horadzie, na biérazie, u harosie (kančatak nie pad naciskam).

Imiénni na *ž, š, č, c, r* zaŭsiody majuć *y*: na daždžy, u kašy, na nažy, u kałodziažy, ab kokłušy, parułušy, u płačy, u bučy, na kancy, na palcy, na žarabcy, u bary, na tapary i h. d.

Z imiénniaŭ na ž, š, č, c, r tyja, što aznačajuć asoby, najčaściéj majuć *u*: ab kupcu, pry Ryhoru, Łukašu, ab Marcinkiéwiču, ab čužaziémcu, niémcu, kitajcu i h. d.

Imiénni na—*k* blizka zaŭsiody majuć kančatak na *u*: u Połacku, na baku, ab waŭku, na jazyku, ab čaławiéku.

Imiénni *z miahkim zyčnym pierad kančatkam* kančajucca na *i*: pry haści, ciaści, kamiani, kani, sałaŭji, wierabji, Dunai, pryjacieli i h. d.

γ. Kličny skłon. U značénni kličnaha skłonu časta ŭžywajecca nazoŭny skłon: pasłuchaj, bratka! pasłuchajcie, bratki! Ale kličny skłon maje i swajé asobnyja kančatki — *u* i *e* (pośle ćwiordaha zyčnaha *a*):

1) Iwanie, słaŭny panie! popie, bracie, swacie, hadzie, dubie, lésie, susiédzie i h. d.

Boh — Boža, čaławiék — čaławieča, kazak—kazača, woŭk—woŭča, harech—harosie, haréch — harésie, aciéc — ojča, kupiec—kupča i inš.

2) Koń—koniu, wučyciel—wučycielu, hość — hościu, raj — raju, dabradzieju i h. d., mužu, kryžu, paniču, pisaru, boru, jawaru, bratku, hałubočku, dziadźku, dziédku, synku i h. d.

U množnym liku časami ŭžywajecca kančatak — *owie*: panowie! swatowie! žydowie! i h. d.

Zadačka. 1) Praskłaniaj: čaławiék, woł, woz, harod, dwor, załom, pisar, ramień, źwiér, aŭtorak, cień, bol, awios, wierabiéj, suk, harech, worah, biérah, alén, nož.

2) Napišy, jakija wiédaješ słowy na *a* i na *u* ŭ rodnym skłonie, apača tych, što jość u hramatycy.

3) Adkažy, u jakim skłonie zrobleny wyniatak z pad akańnia.

4) Uspomni z pieśniaŭ, kazkaŭ ci prykazkaŭ jakija-kolečy imieńni ŭ kličnym skłonie.

II. Nijaki rod.

§ 26. **Imieńni na o** (nie pad naciskam—a).

Skłanieńnie słoŭ na *o* padobnaje da mužčynskaha rodu.

Try skłony — nazoŭny, winawałny i kličny zaŭsiody adnolkawy (dziéla hétaha pišam ich u adnym radku: N.W.K.).

Prykłady.

Adzinočny lik:

N. W. K.	1) sial-o	2) palén-a
Rod.	sial-a	palén-a
Daw.	sial-u	palén-u
Tw.	sial-om	palén-am
Miés.	sial-e	paléni-e

Množny lik:

N. W. K.	sioł-y	palén-y
Rod.	sioł-aŭ	palén-aŭ
Daw.	sioł-am	palén-am
Tw.	sioł-ami	palén-ami
Miés.	sioł-ach	palén-ach

Adzinočny lik:

N. W. K.	3) plač-o	4) mor-a
Rod.	plač-a	mor-a
Daw.	plač-u	mor-u
Tw.	plač-om	mor-am
Miés.	plač-y	mor-y

Množny lik:

N. W. K.	pléč-y	mor-y
Rod.	pléč-aŭ	mor-aŭ
Daw.	pléč-am	mor-am
Tw.	pléč-ami	mor-ami
Miés.	pléč-ach *)	mor-ach

Adzinočny lik:

N. W. K.	5) žyćci-o	6) pol-e
Rod.	žyćci-a	pol-a
Daw.	žyćci-u	pol-u
Tw.	žyćci-om	pol-em
Miés.	žyćc-i	pol-i

množny lik:

N. W. K.	— — —	pal-i
Rod.	— — —	pal-oŭ
Daw.	— — —	pal-om
Tw.	— — —	pal-ami
Miés.	— — —	pal-och

*) Možna ŭžywać i formu plačmi, plačyma, na plačoch.

§ 27. Uwahi ab kančatkach.

1. *Mièsny skłon* adz. l. maje čatyry kančatki: *e, i, y, u*, jakija ŭžywajucca tak, jak u imieńniach mužčynskaha rodu, napr.:

a) u sialé, pry waknié, u humnié, na suknié, ab piśmié i h. d. (kančatak *e* pad naciskam);

na siénie, u lécie, na ciéle, u słowie, na niébie, na palénie i h. d. (kančatak nie pad naciskam);

b) ab dabry, na plačy, pry humiancy, na mory, u hóry, pry wohniščy, na sércy, na wakoncy, na soncy i h. d.

c) imiéńni na *k* pierad kančatkam majuć *u*: wiéka – ab wiéku, woka — ab woku.

d) u łachmaćci, u žyćci, na halli, u čytańni, pry zdaréńni, na poli i h. d.

Zadačka. Wywieści prawiła, kali ŭžywajecca jaki kančatak.

2) *Nazoŭny skłon* mn. liku maje kančatki *i, y*: humny, biarwiéńni, pali, aziory, zdaréńni i h. d.

3) *Rodny skłon* mn. l. moža ŭžywacca abo z kančatkam oŭ (aŭ), abo biez kančatku: wiadzior — wiodraŭ, krasion — krosnaŭ, pléč—plečaŭ i h. d.

4) Tréba zaŭważyć roźnicu ŭ nacisku: siałó—sióły, wiadró—wiódry, waknó—wókny; ale — dwa, try, čatyry siały, wiadry, wakny, i h. d.

5) Słowa jarmo ŭ množnym liku maje jormy (ale: dwa, try, čatyry jarmy).

§ 28. *Woka i wucha* skłaniajucca hétak: woka, woka, woku, wokam, na woku; wočy, wačéj, wačom, wačmi, ab wačoch; wucha, wucham, u wusie; wušy, wušéj, wušom, wušmi, ab wušoch.

§ 29. **Słowy z ustaŭkaju** *en, at, es*. Siudy prynaléžać: 1) imiéńni na *mia*: imiá, plamiá, ciémia, ramia, strémia i 2) hétkija jak cialá, parasiá, ziarniá, waŭčaniá, kniažá i inšyja*).

Adzinočny lik:

N.W.K.	imia	jahnia, jahnio
Rod.	imiéńnia, imiá	jahniaci
Daw.	imiéńniu, imiù	jahniaci
Tw.	imiéńniem, imiem	jahniom
Miés.	imiéńni, imi	jahniaci

*) Pobač z formami, ciala, parasia, ziarnia, waŭčania, kniaža, možna ŭžywać formy na *o* (io) i *nio:* cialo, parasio, ziarnio, waŭčanio, kniažo i inšyja.

Množny lik:

N. W. K.	imiéńni	jahniaty
Rod.	imiéńniaŭ	jahniat,-aŭ
Daw.	imiéńniam	jahniatam
Tw.	imiéńniami	jahniatami
Miés.	imiéńniach	jahniatach

Ustaŭku *es* znachodzim u množnym liku słowa koła — kalosy*) dy nièba — niabiosy.

Zadačka. 1) Praskłaniaj: plamiá, cialá, waŭčaniá, kniažá. 2) Što značyć *koły* i što značyć *kalosy?*

III. Žanocki rod.

§ 30. A. Imièńni žanockaha rodu na a.

Lik adzinočny:

Naz.	1) haław-a	2) kalin-a
Rod.	haław-y**)	kalin-y
Daw.	haławi-è	kalini-e
Win.	haław-ù	kalin-u
Tw.	haławo-ju(j)	kalina-ju(j)
Miés.	haławi-è	kalini-e

---

*) Množny lik ad koła: *kalosy* źmianiŭ swajo značeńnie i značyć pawozka.

**) Hétkija formy, jak haławiè, zaré, ziamlè ŭžywajucca duža rédka.

Lik množny:

Naz.	hałow-y	kalin-y
Rod.	hałoŭ, hałow-aŭ	kalin-aŭ
Daw.	hałow-am	kalin-am
Win.	jak Nazoŭny	
Tw.	hałow-ami	kalin-ami
Miés.	hałow-ach	kalin-ach

Lik adzinočny:

Naz.	3) ruk-a	4) hork-a
Rod.	ruk-i	hork-i
Daw.	ruc-è	horc-y
Win.	ruk-ù	hork-u
Tw.	ruk-oju(oj)	hork-aju(aj)
Miés.	ruc-è	horc-y

Lik množny:

Naz.	ruk-i	hork-i
Rod.	ruk	horak, hork-aŭ
Daw.	ruk-ám	hork-am
Win.	jak Nazoŭny	
Tw.	ruk-ámi	hork-ami
Miés.	ruk-ách	hork-ach

Lik adzinočny:

Naz.	5) zar-á	6) ziaml-a	7) dol-a
Rod.	zar-y	ziaml-i	dol-i
Daw.	zar-y	ziaml-i	dol-i

Win.	zar-ú	ziaml-u	dol-u
Tw.	zar-oju(j)	ziaml-oju(j)	dol-aju(j)
Miés.	zar-y	ziaml-i	dol-i

Lik množny:

Naz.	zor-y	ziéml-i
Rod.	zor-aŭ	ziamiél, ziéml-aŭ
Daw.	zor-am	ziéml-am
Win.	jak Nazoŭny	
Tw.	zor-ami	ziéml-ami
Miés.	zor-ach	ziéml-ach

§ 31. Uwahi ab roznych skłonach.

1. *Dawalny i miésny skłon* adz. l. majuć tuju samuju formu. U imiénniach, što majuć pierad kančatkam *ćwiordy zyčny*, hétyja skłony kančajucca na *e*: wadzié, haławié, rucé, sasié, nazié (nacisk na kančatku); kalinie, paławinie, błaznocie, rabocie (kančatak biaz nacisku).

Kali-ž piérad kančatkam *) staić adzin z aćwiardziéŭsych zyčnych *r*, *c*, *č*, *ž*, *š*, abo *k* (paśla *k* tady, kali nacisk nie na kančatku—łaŭka, matka, šapka, łaska), to ŭ dawalnym i miésnym skłonie majem *y*: zary, hary, macy, dušy, dziažy (pad

*) Tréba razumièć: nazoŭnaha skłonu.

naciskam); wulicy, abory, kašy, pražy, łaŭcy, matcy, šapcy i h. d. (nie pad naciskam).

U skłanieńni z miahkim zyčnym pierad kančatkam zaŭsiody majem kančatak *i*: ziamli, siamji, doli, kniahini, woli i h. d.

Imiéńni z asnowaju na *k, h, ch* źmianiajuć ich na c, z, s: ruka—rucé, horka—horcy, naha — nazié, daroha — darozie, sacha — sasié, stracha — strasié, Lawonicha — Lawonisie.

2) *Rodny skłon* mn. liku maje najčaściej kančatak — *aŭ*, jak u imiénniach mužčynskaha rodu: wodaŭ, waronaŭ, maładzicaŭ, ziémlaŭ, niadziélaŭ, pieśniaŭ i h. d.

Ale dawoli časta ŭžywajucca hétkija formy, jak dačok, dziawok, hor, zor, karoŭ, hałoŭ, ziamiél, niadziél, ślоz, lalek, špilek i h. d. Tolki ruk i noh zaŭsiody biez kančatku *aŭ*.

Radziéj sustrakajem kančatak *ej*: świniéj, sianiéj i inš.

Klične skłon: zaŭsiody adnolkawy z nazoŭnym: Litwa, rodna ziamiélka! Žalciesia, zwonkija struny!

§ **32. Imiéńni muž. r. na a.** Tak sama, jak imiéńni žan. r. na *a*, skłaniajucca imiéńni muž. r. na *a:* staršynıa, starasta, sabaka, sudździa i inš. Tolki ŭ tw. skł. časami sustrakajucca formy mužčynskaha skłanieńnia: z staršyniom, starastam, sabakam i h. d.

§ **33. B. Imiéńni žan. r. na zyčny.** Siudy adnosiacca takija imiéńni, jak kość, hraź, sol, miédź; noč, myš, roskaš, moc; luboŭ, kroŭ i padobnyja; u liku množnym takija, jak sani, siéni, hrudzi, huśli, dźwiéry,—naahuł usié tyja imiéńni ž. r., sto ŭ naz. skłonie nie kančajucca na *a*. Apráča hétaha siudy adnosiacca: kury, susiédzi, čérci.

§ **34.** Prykłady.

Lik adzinočny:

Naz.	kość	réč	kroŭ
Rod.	kości	rèčy	krywi
Daw.	kości	réčy	krywi
Win.	jak Nazoŭny		
Tw.	kaścioju(j)*)	réčaju(j)	krywioju(j)
Miés.	kaści	réčy	krywi

---

*) zdarajucca i hètkija formy, jak kościu rèčču i h. d.

Lik množny:

Naz.	kośc-i	réč-y
Rod.	kaści-éj	réč-aŭ
Daw.	kaści-om	réč-am
Win.	j a k N a z.	
Tw.	kaści-ami, kaśé-mi	réč-ami, rač-mi
Miés.	kaści-och	réč-ach

§ 35. Uwahi ab skłonach.

1) *Rodny skłon* mn. l. maje kančatak *éj, oŭ* (nie pad naciskam *aj, aŭ*): kaści-éj, piéč-aŭ, réč-aŭ, noč-aŭ i h. d.

2) *Tworny skłon* apra̧ča pakazanych u prykładach kančatkaŭ maje časami ma: kaśéma, sańma i h. d.

3) *Kličny skłon* zaŭsiody adnolkawy z nazoŭnym u abodwuch likach, jak i ŭ imiéńniach žan. r. na *a*.

§ 36. **Maci** skłaniajecca hétak:

Naz.	maci	Win.	maci
Rod.	maci	Tw.	—
Daw.	maci	Miés.	maci
	Kličny	maci	

U množnym liku znachodzim maci tolki ŭ Naz., Win. i Kl. skł.

U tych skłonach, dzie nia ŭžywajecca maci, jaho zamianiaje matka, matkaju, matak i h. d.

§ 37. *Winawalny skłon* imiènniaŭ, što aznačajuć čaławieka, źwiéra i naahuł niéšta žywoje, adnolkawy z rodnym skłonam u muž. r. adzinočnaha liku: baču brata, muža, paju kania. Imiéńni, što aznačajuć niažywoje, majuć winaw. skłon adnolkawy z nazoŭnym: niasi stoł, siačy dub, miéć rubiél (choć časami i siačy duba, miéć rubla).

U množnym liku tolki imièńni, što aznačajuć čaławièka, asobu, majuć win. skł. adnolkawy z rodnym; usiè inšyja — adnolkawy z nazoŭnym: baču bratoŭ, paju koni, łaŭlu awièčki i h. d., jak roblu stały, sani, baču chaty i inš.

Przymiotniki

PRYMIÉTA.

§ **38**. **Prymiétaju** nazywajecca čaścina mowy, što maje rady (muž., žan. i nijaki) i skłaniajecca: światy, światajа, światoje; sini, siniaja, siniaje i inš.

§ **39**. Prykłady.

1) Lik adzinočny:

N.	świat-y	świat-aja	świat-oje
R.	świat-oha	świat-oje(oj)	świat-oha
D.	świat-omu	świat-oj	świat-omu
W.	jak N. abo R.	świat-uju	jak N.
T.	świat-ym	świat-oju(oj)	świat-ym
M.	świat-ym	świat-oj	świat-ym

Lik množny:

N.	świat-yja	dla ŭsich r.
R.	świat-ych	
D.	świat-ym	
W.	jak N. abo R.	
T.	świat-ymi	
M.	świat-ych	

2) Lik adzinočny:

N.	bos-y	bos-aja	bos-aje
R.	bos-aha	bos-aje(aj)	bos-aha
D.	bos-amu	bos-aj	bos-amu
W.	jak N. abo R.	bos-uju	jak N.
T.	bos-ym	bos-aju(aj)	bos-ym
M.	bos-ym	bos-aj	bos-ym

Lik množny:

N.	bos-yja	W.	jak N. abo R.	dla ŭsich radoŭ
R.	bos-ych	T.	bos-ymi	
D.	bos-ym	M.	bos-ych	

Taksama źmianiajucca prymiéty z miahkim zyčnym pierad kančatkami:

3) Lik adzinočny:

N.	sin-i	sini-aja	sini-aje
R.	sini-aha	sini-aje(aj)	sini-aha
D.	sini-amu	sini-aj	sini-amu
W.	jak N. abo R.	sini-uju	jak N.
T.	sin-im	sini-aju(aj)	sin-im
M.	sin-im	sini-aj	sin-im

Lik množny:

N.	sin-ija	W.	jak N. abo R.	dla ŭsich radoŭ
R.	sin-ich	T.	sin-imi	
D.	sin-im	M.	sin-ich	

§ **40**. Kali nacisk prychodzicca na kančatak, to ŭ rodnym skłonie — óha,

kali nacisk nia prychodzicca na kančatak, a na asnowu, to — aha: światy — światoha, dobry — dobraha, sini — siniaha, wialiki — wialikaha i h. d.

§ 41. Tyja prymiéty, što aznačajuć *jakaść* (na pytańnie *jaki?*), mohuć mieć try stupiéni hétaje jakaści, abo try s t u p i é n i p r y r a ŭ n a w a ń n i a:

1-aja stupiéń — *zwyčajnaja*: zialony, aja, aje; wialiki, aja, aje:

2-aja stupiéń — *wyšéjšaja:* zielaniéjšy, wialikšy;

3-aja stupień — *najwyšéjšaja:* najwialikšy, najzielaniéjšy, abo samy zialony, samy wialiki, ci za ŭsich najzielaniéjšy, ad usich najwialikšy i h. d.

Niekatoryja prymiéty majuć niaprawilnyja stupiéni pryraŭnawańnia: dobry — lépšy, najlepšy; błahi — horšy, najhoršy; mały — miénšy, najmiénšy.

Z a d a č k a. 1. Praskłaniajcie: nowy kažuch, zialony sad, wialiki bor, ciopłaja šapka, šyrokaje pole, hłybokaje mora, ślapy koń, błahi son, suchi chléb.

2. Napišécie stupiéni pryraŭnawańnia: sini, čorny, horki, sałodki, části, toŭsty, hłuchi.

Č Y S Ł O.

§ **42**. Adny čysły pakazawajuć lik (na pytańnie *kolki?*) i nazywajucca *ličnymi,* druhija — paradak (na pytańnie *katory?*) i nazywajucca *paradkawymi*.

	Č. ličnyja.	Č. paradkawyja		
1	adzin, adna, adno,	pièršy,	aja,	aje
2	dwa, dźwie, dwa	druhi,	aja,	oje
3	try	tréci	„	„
4	čatyry	čaćwièrty	„	„
5	piać	piaty	„	„
6	šeść	šosty	„	„
7	sièm	siomy	„	„
8	wosiem	wosmy	„	„
9	dzièwiać	dziewiaty	„	„
10	dzièsiać	dziesiaty	„	„
11	adzinaccać *)	adzinaccaty	„	„
12	dwanaccać	dwanaccaty	„	„

---

*) Užywajucca taksama formy: adzinancać, dwanancać, trynancać, čatyrnancać i h. d., a tak sama adzinancaty, dwanancaty, trynancaty i h. d.

13	trynaccać	— — —
14	čatyrnaccać	— — —
15	piatnaccać	— — —
16	šasnaccać	— — —
17	siemnaccać	— — —
18	wosiemnaccać	— — —
19	dziewiatnaccać	— — —
20	dwaccać	dwaccaty
21	dwaccać adzin	dwaccać pieršy
30	tryccać	tryccaty
40	sorak	sarakawy
50	piaćdziesiat	piaćdziesiaty
60	šèśćdziesiat	šeśćdziesiaty i h. d.
70	sièmdziesiat	— — —
80	wosiedziesiat	— — —
90	dziéwiaćdziesiat	— — —
100	sto	soty
101	sto adzin	sto piéršy
200	dźwièście	dwuchsoty
300	trysta	trochsoty
400	čatyrysta	čatyrochsoty
500	piaćsot	piaćsoty
600	šeśćsot	šeśćsoty
700	siemsot	siemsoty
800	wosiemsot	wosiemsoty
900	dziewiaćsot	dziewiaćsoty
1000	tysiača	tysiačny
2000	dźwié tysiačy	dwuchtysiačny
1,000,000	milijon	milijonny

§ **43**. Čysły paradkawyja zmianiajucca padobna da prymiéty: piéršy, piéršaja, piéršaje; piérsaha, piéršaje i h. d.

Čysły ličnyja źmianiajucca časta padobna da imia, časami padobna da pryméty.

§ 44. Adzin, adna, adno.

N.	adzin	adna	adno
R.	adnaho	adnajé, adnéj	adnaho
D.	adnamu	adnéj	adnamu
W.	jak N. abo R.	adnu	jak N.
T.	adnym	adnéj(u)	adnym
M.	adnym	adnéj	adnym

Lik množny (dla ŭsich radoŭ).

N.	adny	W.	jak. N. abo R.
R.	adnych	T.	adnymi
D.	adnym	M.	adnych

§ 45. Dwa (muž. i nijaki r.) dzwiė (ž. r.)

N.	dwa	dźwié
R.	dwuch (dwoch)	dźwiuch (dźwioch)
D.	dwum (dwom)	dźwium (dźwiom)
W.	jak Naz. abo Rod.	
T.	dwuma(dwoma)	dźwiuma (dźwioma)
M.	dwuch (dwoch)	dźwiuch (dźwioch)

Tak sama, jak dwa, dźwiè, skłaniajucca abodwa, abièdźwie: abodwuch, abièdźwiuch i h. d.

Padobna try, čatyry: try, troch, trom, tryma, troch; čatyry, čatyroch, čatyrom, čatyrma, čatyroch.

§ 46. Pačynajučy ad piacioch i da tryccacioch čysły skłaniajucca hètak:

N.	piać	tryccać
R.	piacioch	tryccacioch
D.	piaciom	tryccaciom
W.	jak N. abo R.	
T.	piaćma	tryccaćma
M.	piacioch	tryccacioch

Pačynajučy ad *piaćdziesiat* i da *dziéwiaćdziesiat* čysły zmianiajucca *jak piać*, abo najčaściej zusim nie źmianiajucca: z usimi piaćdziesiat ludźmi, z usich dzièwiaćdziesiat snapoŭ i h. d.

§ 47. Sorak i sto.

N.	sorak	sto
R.	sorakú	stu
D.	sorakù	stu
W.	jak Naz.	
T.	sarakma	stoma
M.	saraku	stu

§ **48**. Čysły 200, 300, 400 i daléjšyja abo zusim *nie źmianiajucca*, abo źmianiajucca hétak: dźwiéście, dwuchsot, dwumstam, dwumastami i h. d.

§ **29**. **Aboje, dwoje, troje.**

N.	aboje	dwoje	troje
R.	abaich,	dwaich,	traich,
	abajhà	dwajhà	trajhá
D.	abaim	dwaim	traim
W.	jak N. abo R.		
T.	abajma	dwajma	trajma
M.	abaich	dwaich	traich

Tak sama čaćwiora, piaciora i daléjšyja: čaćwiaroch, čaćwiàrom, čaćwiarma, čaćwiaroch (choć časta jany zusim nié źmianiajucca).

§ **50**. *Drobawyja čysły*, złožanyja z *poŭ* — paŭtará (muž. i nijaki r.), paŭtary (žan. r.), paŭtraćcia, paŭtraćci —nie źmianiajucca).

§ **51**. Tréba wiédać, što *abodwa* ŭžywajecca dla aznačéńnia tolki muž. i nijak. r. (abodwa braty, abodwa wakny); *abièdźwie* — tolki žanock. r. (abiédźwie siastry, abiédźwie sachi); *aboje* — kali rady pamiašany (aboje — raboje, kabyła łysaja, žarabia raboje, źjéŭ woŭk aboje).

§ **52**. Zadačka. 1. Napišy słowami: 1.289, 3.478, 11.696, 953, 12.418; 1.724-y (tysiaša siemsot dwaccać čaćwiérty), 15.919-y, 837-y, 959-y.

2. Praskłaniaj: adna sacha, dwa wały, dźwić doški, troje saniéj, dziéwiać bratoŭ, sto dwaccać wosiem hryboŭ.

———

Займеннік

ZAJMIÁ.

§ **53**. **Zajmiá** ŭžywajecca zamiésta imia, prymiéty abo čysła (za-imia). Naprykład:

Chadziŭ ci doŭha *jon* ci mała,
Dy tolki niéšta adzin raz
Biada ŭ bary *jaho* spatkała...
Wo jak kazaŭ nam *sam* Taras.

(Tutaka *jon, jaho, sam* zamiésta Taras, Tarasa).

Zamiésta „dobry“, „bièły“, „mały“ možam skazać „taki“, „toj“; zamiésta „piaty, dziesiaty“ — „toj, hény“ i h. d.

§ **54**. Woś čaściéj užywanyja zajmiénni:

1. Asabowyja: ja, ty, jon, jana, jano; my, wy, jany.

2. Zwrotnyja: siabié i sia (myjusia).

3. Prynaležnyja: moj, twoj, swoj, našy, wašy, ichni i inš.

4. Pakazalnyja: héty, hény, toj, taki, hétki i inš.

5. Pytalnyja: chto? što? jaki? katory? čyj? i inš.

6. Adnosnyja: tyja samyja, što pytalnyja, ale biaz pytańnia.

7, Aznačalnyja: uwiéś, usiaki, usialaki, kožny, sam. samy.

8. Nieaznačalnyja: niéchta, niéšta, niéjaki i niéjki, niéčyj, chtoś, štoś, chtości, niéjakiś, čyjś i inš.

9. Admoŭnyja: nichto, ništo, ničyj, nijaki, niwodny i inš.

Uwaha: Zajmiéńni *ja, my* nazywajucca zajmiéńniami piéršaje asoby; *ty, wy*—druhoje; *jon jano, jana, jany*—tréciaje.

Zajmiéńni skłaniajucca, a niekatoryja majuć i rady: moj, maja, majo; našy, našaja, našaje i inš.

§ **55. Asabowyja:** ja, ty, my, wy, jon, jana, jano, jany:

	Lik adzin.:		Lik mn.:	
N.	ja	ty	my	wy
R.	mianié	ciabié	nas	was
D.	mnié	tobié	nam	wam
W.	mianié	ciabié	nas	was
T.	mnoju(oj)	taboju(oj)	nami	wami
M.	mnié	tabié	nas	was

	Lik adzin.:			Lik mn.:
N.	jon	jana	jano	jany
R.	jaho	jajè	jaho	ich
D.	jamu	joj	jamu	im
W.	jaho	jajè	jaho	ich
T.	im	joju(joj)	im	imi
M.	im	joj	im	ich

§ 56. Siabié.

N.	—	W.	siabié
R.	siabiè	T.	saboju (oj)
D.	sabié	M.	sabié

§ 57. Moj, twoj, swoj, čyj.

Lik adzinočny:

N.	moj	maja	majo
R.	majho	majé(j)	majho
D.	majmu	majoj	majmu
W.	jak N. abo R.	maju	majo
T.	maim	majoju(joj)	maim
M.	maim	majoj	maim

Lik množny:

N.	majé	W.	jak N. abo R.
R.	maich	T.	majmi
D.	maim	M.	maich

Tak sama *čyj, čyja, čyjo.*

§ 58. Sam, sama, samo.

	Lik adzinočny:			Lik mn.:
N.	sam	sama	samo	sámi
R.	samoha	samajé(oj)	samoha	samych
D.	samomu	samoj	samomu	samym
W.	samoha	samuju	samo	samych
T.	samym	samoju(oj)	samym	samymi
M.	samym	samoj	samym	samych

§ 57. Toj, taja, toje.

	Lik adzinočny:			Lik mn.:
N.	toj	taja	toje	tyja
R.	taho	tajé(téj)	taho	tych
D.	tamu	téj	tamu	tym
W.	jak N. abo R.	tuju	jak N.	jak N. abo R.
T.	tym	téj(oju)	tym	tymi
M.	tym	téj(oj)	tym	tych

§ 60. Chto, što.

N.	chto	što	W.	kaho	što
R.	kaho	čaho	T.	kim	čym
D.	kamu	čamu	M.	kim	čym

§ 61. Uwiėś, usia, usio.

Lik adzinočny:

N.	uwiéś	usia	usio
R.	usiaho	usiajé(éj)	usiaho
D.	usiamu	usioj	usiamu
W.	jak N. abo R.	usiu	jak N.
T.	usim	usioju(oj)	usim
M.	usim	usioj	usim

Lik množny:

N.	usié	W.	jak N. abo R.
R.	usich	T.	usimi
D.	usim	M.	usich

dla ŭsich radoŭ

§ **62**. Takija zajmiéńni, jak **našy, hény, kožny, jaki, taki i inš.**, skłaniajucca jak prymiéty: našy, našaha, našamu i h. d.

§ 63. Uwahi ab roznych skłonach.

1) Pobač z formami rodnaha skłonu adz. l. muž. i nijakaha r. na — *o* (kaho, čaho, jaho i inš.) užywajucca i formy na — *a* (kahá, čahá, jahá, tahá, usiahá, cyjhá, majhá, twajhá, swajhá, a taksama słoŭ złožanych z hétych zajmiéńniaŭ: siaháńnia, siaháleta).

2) U twornym skłonie ž. r. formy na — *oju, joju* zwyčajniéj u biełaruskaj mowie za karotkija formy na — *oj, joj*.

3) Pobač z formami našy, našaja, našaje ŭzywajucca skaročanyja naš, naša, naša.

§ **64**. Zadačka. Praskłaniaj: moj dobry koń, héty samy zamko, sam haspadar, uwièś chléb, usialakaja rabota, sama haspadynia, taja pryhožaja kraska, hétaje dzicia, majo dabro, čyjo piaro, chto taki, što takoje.

DZIEJASŁOŬ.

§ **65**. **Dziejasłowam** nazywajecca takoje *słowa*, što aznačaje *stan* (lažać, siadzieć, spać) abo *dziejańnie*,*) (brać, rubać).

Dziejasłoŭ źmianiajecca ŭ časie, liku i ásobie.

§ **66**. **Časoŭ**—try: ciapiérašni, prošły i budučy.

Napr.: ja pišu (ciapiér. čas)
ja pisaŭ (prošły čas)

ja budu pisać }
ja napišu } budučy čas

Liki—dwa: adzinočny i množny.

Napr.: ja pišu, ty pišaš, jon, jana, jano piša (lik adz.); my pišam, wy pišacie, jany pišuć (lik mn.).

*) Dzièla hètaha i nazywajecca dziejasłowam.

Asoby — try: piéršaja, druhaja i tréciaja.

Napr.: *ja* pišu, *my* pišam (1-ja asoba); *ty* pišaš, *wy* pišacie (2-ja asoba); *jon, jana, jano* piša, *jany* pišuć (3-ja as.)

§ **67**. Źmiena dziejasłowa ŭ časoch, likach i asobach nazywajecca **sprażeńniem**.

Pry sprażéńni dziejasłoŭ źmianiajecca na **try łady**: *abwiéstny, zahadny i ŭmoŭny*.

Abwiéstny ład „abwiaščaje" što było, što jość, i što budzie: chadziŭ, chadžu, budu chadzić i h. d.

Zahadny ład wyražaje „zahad" abo prośbu, poklič, praściarohu ci što padobnaje: niasi, źmiłujsia, baraniécie, nie pawalisia i h. d.

Umoŭny ład pakazawaje, što dziéjańnie zaléżyć ad niejkaje ŭmowy: ja zrobiŭ-by, pajšoŭ-by i h. d. (kab chaciéŭ, kab moh).

§ **68**. Dziejasłowy bywajuć dwuch **trywańniaŭ**: zakončanaha i niezakončanaha. Zakončanaje adkazwaje na pytańnie *što zrobić?* (pryjści, pryniaści, pračytać, napisać i h. d.); niezakončanaje —

na pytańnie *što robić?* (iści, niaści, čytać, pisać i h. d.)

§ **69**. Niekatoryja dziejasłowy mohuć mieć roznyja stany: bju, bity, bjusia; roblu, robleny, roblusia; myju, myty, myjusia i h. d. Usié hétyja dziejasłowy majuć try stany: *dziéjny* (abo aktyŭny), *zaléžny* (abo pasyŭny) i *siarèdni*.

Dzièjny stan pakazawaje, što niéjkaja asoba abo réč sama niéšta „dziéić“, i jajè dziéjańnie pierachodzić na druhuju réč: kula *raźbiła* wakno, majstry *budujuć* dom i h. d. (raźbiła, budujuć — dzièjny stan). Paśla dziéjnaha stanu možna pastawić pytańnie: kaho? što? (wakno, dom).

Kali-ž skažam: wakno *razbita* kulaju, dom *budujecca* majstrami, to budziem miéć zaléžny stan. Pry im staić pytańnie *kim? čym?* (kulaju, majstrami).

Siarèdni stan składajecca z dziejnaha i zajmia—*sia* i aznačaje abo zwarotnaje dziéjańnie (myjusia, čašusia — myju siabie, čašu siabie), abo supolnaje (całujusia, sustrakajusia — z kim? z čym?).

Ad inšych dziejasłowaŭ nièlha twaryć roznych stanoŭ: bajacca, śmiajacca, iści, spać i i šmat padobnych.*)

§ **70**. Takija formy, jak lotać, siadzieć, łamać, pawalicca, zadumacca, mahčy, siačy i inš. (na pytańnie *što robić?*), nazywajucca *nieaznačalnymi formami***). Jany nie aznačajuć ni času, ni **liku**, ni asoby, a tolki pakazywajuć nazwańnie dziejańnia ci stanu.

Uwaha: Pobač z formami na — *ć* užywajucca formy na —*ci:* lotaci, łamaci, chadzici, zadumacisia, walicisa i h. d.

§ **71**. Ciapierašni čas dla kožnaje asoby abodwuch likaŭ maje asobnyja kančatki, napr.: nias-*u*, niasi-*eš*, niasi-*e(ć)*, niasi-*om*, nias-*icio*, nias-*uć*; sta-*ju*, sta-*iš*, sta-*ić*, sta-*jom*, sta-*icio*, sta-*jać*.

Dziejasłowy, što majuć u kančatku 2 as. adz. liku — *eš*, a ŭ 3 as. mn. l. — *uć*(juć), naležać da **piéršaha sprażeńnia,**

---

*) ab ich možna było-b skazać, što jany *nijakaha stanu.*

**) inakš nieaznačalnym ładam.

napr.: niasi-*éš*, taŭč-*éš*, nias-*uć*, taŭk-*uć*; budzi-*eš*, kaž-*aš*, bud-*uć*, kaž-*uć* (nie pad naciskam u miahkim składzie *e*, u ćwiordym *a*).

Tyja dziejasłowy, što majuć u 2 as. adz. l.—*iš*,—*yš*, a ŭ 3 as. m. l.—*ać*,—*jać*, należać da **druhoha sprażeńnia**.

§ 72. Pieršaje sprażeńnie.

1) Asabowyja kančatki pad naciskam.

Lik adzinočny:

1 as.	nias-u	piak-u
2 as.	niasi-éš	piač-éš
3 as.	niasi-é (ć)	piač-é (ć)

Lik množny:

1 as.	niasi-om	piač-om
2 as.	nas-icio	piač-ycio
3 as.	nias-uć	piak-uć

2) Asabowyja kančatki nie pad naciskam.

Lik adzinočny:

1 as.	duma-ju	kaž-u
2 as.	duma-ješ	kaž-aš
3 as.	duma-je (ć)	kaž-a (ć)

Lik množny:

1 as.	duma-jem	kaž-am
2 as.	duma-jecie	kaž-acie
3 as.	duma-juć	kaž-uć

§ 73. Druhoje spražéńnie.

1) Asabowyja kančatki pad naciskam.

Lik adzinočny:

1 as.	siadž-u	kryč-u
2 as.	siadž-iš	kryč-yš
3 as.	siadž-ić	kryč-yć

Lik množny:

1 as.	siadz-im	kryč-ym *)
2 as.	siadz-icio	kryč-ycio
3 as.	siadzi-ać	kryč-ać

2) Asabowyja kančatki nie pad naciskam.

Lik adzinočny:

1 as.	pal-u	hawar-u
2 as.	pal-iš	hawor-yš
3 as.	pal-ić	hawor-yć

Lik množny:

1 as.	pal-im	hawor-ym
2 as.	pal-icie	hawor-ycie
3 as.	pal-ać	hawor-ać

*) abo: siadziom, bajomsia, kryčom, maŭčom i h. d.

Uwaha: Zdarajucca i takija formy, jak honie, hawora,—padobna da budzie, skaža i h. d.

§ 74. **Prošły čas.**

Lik adzinočny:

1 aś.	ja	nios, niasła, niasło
2 as.	ty	
3 as.	jon, jana, jano	wioŭ, wiała, wiało i h. d.

Uwaha: Časami zdarajecca čas *zaprošły*. ja byŭ pryniosšy, zrobiŭšy, pajšoŭšy i h. d. (piérš. čymsia što druhoje zdaryłasia).

§ 75. **Budučy čas** maje dźwie formy: prostuju i składanuju:*) ja zroblu, ja budu robić.

Prostaja forma sprahajecca tak sama, jak ciapiéraśni čas. Napr.: ja zroblu, ty zrobiš, jon zrobić: my zrobim. wy zrobicie, jany zrobiać.

---

*) dziejasłowy zakončanaha trywańnia majuć budučy prosty: pajdu, zroblu; niezakončanaha — budučy składany: budu chadzić, budu robić.

Składanaja forma złožana z budučym časam ad „być“ i nieaznačalnaj formaj taho słowa, što sprahajecca:

Lik adzin.:			Lik množ.:		
ja	budu	robić	my	budziem	robić
ty	budzieš		wy	budziecie	
jon	budzie		jany	buduć	

U w a h a: Zdarajecca čas *pradbudučy:* ja budu pajšoŭšy, budu ŭstaŭšy i h. d. (piérš, čymsia što druhoje zrobicca).

§ 76. **Zahadny ład.**

I. Lik adzinočny:

1	as.	— — —
2	as.	nias-i, biar-y
3	as.	chaj (niachaj) niasi-é(ć), biar-é(ć)

Lik množny:

1	as.	niasi-éma, biar-éma *)
2	as.	niasi-écie, biar-écie
3	as.	chaj (niachaj) nias-uć, biar-uć

	Lik adz.:	Lik mn.:
1 as.	— — —	bráźniéma
2 as.	braźni	bráźniécie
3 as.	chaj braźnie	chaj braznuć

*) mohuć užywacca i formy: niasiém, biarém i h. d.

	III. Lik adz.:		Lik mn.:	
1 as.	—		čujma	lijma
2 as.	čuj	li	čujcie	lijcie
3 as.	ch. čuje	ch. lijé	ch. čujuć	ch. lijuć

	IV. Lik adz.:		Lik mn.:	
1 as.	—		kińma	jéžma
2 as.	kiń	jéž	kińcie	jéžcie
3 as.	ch. kinie	ch. ješć	ch. kinuć	ch. jaduć

Druhaja osoba adzinočnaha liku maje kančatki:

I. *i, y* pad naciskam—niasi, chwali, kali, mani, miali, sušy, biary, pamažy, wałačy i inš.

II. *i* nie pad naciskam—wymi, braźni, piśni i inš.

III. *j* paśla hałosnaha — daj, hulaj, miéj, čuj, stoj, kryj, myj, šyj i inš. (formy li, wi, bi, pi — zamiésta lij, wij, bij, pij).

IV. Zyčny, miahki i aćwiardziéŭšy— kiń, siadź, léź, jéž, réž, kalèč, skoč, rob, pramoŭ, saromsia i ins.

Kali da hétych formaŭ dastawim kančatak — *ma* (abo *m*), to dastaniem 1-uju asobu mn. liku; kali dastawim — *cie,* to dastaniem 2-uju asobu mn. liku.

Pry hétym u takich dziejasłowach, jak niasi, biary (bač I), bráźni (bač II) tréba źmianić *i* na *ie*, *y* na *é*: niasi, niasiéma, niasiécie; biary, biaréma, biarécie, bráźni bráźniem(ma), braźniécie i h. d.

Tréciaja asoba składajecca z chaj abo niachaj i tréciaje asoby ciapiér. času: chaj jon kaža, chaj jany kažuć.

§ **77. Umoŭnyład** dastaniem, prystawiŭšy častku *by* abo *b* da prošłaha času: ja pašoŭ-by, zrobiŭ-by, prynios-by i h. d.

§ **78**. Niekatoryja dziejasłowy zrastajucca z zwarotnym zajmiéńniem—sia: mycca (myć-sia), wučycca (wučyć-sia) i inš. Pry spražéńni zajmia dadajecca da słowa: myjusia, myješsia i h. d. Tolki ŭ 3 asobie kančatak *ć-sia* źliwajecca ŭ *cca**): jon myjecca, jany myjucca.

§ 79. Ad dziejasłowa možna wywieści druhija čaściny mowy: dziejasłoŭnaje imia (stwaryć—stwaréńnie), dziejasłoŭnuju prymiétu (čytać—čytajučy (j), čytajučaja, čytajučaje; čytaŭšy (j), čytaŭšaja, čytaŭšaje; čytany,

*) Kali pierad—*ca* staić zyčny, to pišacca adno *c*: zdasca, adjésca i h. d.

čytanaja, čytanaje) i dziejasłoŭnaje prysłoŭje (siadžu *čytajučy*, prydu *pračytaŭšy*.

Dziejasłoŭnaje imia skłaniajecca tak sama, jak i kožnaje druhoje imia: stwarénnia, stwarénniu i h. d.

Dziejasłoŭnaja prymiéta maje rady i skłaniajecca jak prymiéta: čytajučy, čytajučaja, čytajučaje, čytajučaha, čytajučamu i h. d. Ale pobač z hétym jana maje časy, jak dziejasłoŭ: ciapièrašni (čytajučy, aja, aje) i prošły (čytaŭšy, aja, aje; čytany, aja, aje).

Uwaha: Formy na—učy,—jučy, —ŭšy bolš staraświéckija i knižnyja. U žywoj mowie nia skažuć, napr., „ad čytajučaha čaławieka možna šmat wymahać", ale „ad čaławieka, što čytaje, možna šmat wymahać". U žywoj mowie skłaniajucca tolki formy dziéjasłoŭnaje prymiéty na — eny i — ty: zrobleny, zroblenaha, zroblenamu i h. d.; bity, bitaha, bitamu i h. d.; bitaja, bitaje, bitaj i h. d.

Dziejasłoŭnaje prysłoŭje maje dwa časy — ciapiérašni (čytajučy, lotajučy, pišučy, chodziačy, robiačy) i prošły (čytaŭšy, lotaŭšy, pisaŭšy, chadziŭšy, robiŭšy). Dziejašłoŭnaje prysłoŭje nie skłaniajecca i nie sprahajecca*).

§ **80**. Dziejasłowy **jeści**, **dać**, **być** majuć asobnaje spražeńnie.

	Lik adz.:		Lik mn.:	
1 as.	jém	dam	jamo**)	damo
2 as.	jasi	dasi	jaścio	daścio
3 as.	jéść	daść	jaduć	daduć

„Jém“ — héta ciapiérašni čas, „dam“ — budučy čas.

„Być“ maje ŭ ciapiér. časie tolki formu 3-aje asoby adzin. liku: jość (abo karotkaje—jo). Budučy čas: budu, budzieš, budzie i h. d.

Zahadny ład: jéž, daj, budź; chaj jéść, chaj daść, chaj budzie; jéžma, dajma, budźma, jèžcie, dajcie, budźcie; chaj jaduć, daduć, buduć.

*) Z čaho i padobna da prysłoŭja.

**) Pobač z formami jamo, damo, jaścio, daścio majem: jadziom, dadziom, jadzicio, dadzicio.

Druhija formy składajucca zwyčajna.

§ 81. Zadačka: 1. Prasprahaj u ciapiérašnim časie i addziali ryskaju asabowyja kančatki dziejasłowaŭ: žnu, ciahnu, biarusia, taću, łaŭlu, harŭju, ciahaju, sušusia, wałakusia, taŭku, mušu, lublu, łaŭlu, siadžu, biahu, mahu, daju (daić), daju (dawać), hnaju, hajù, strojusia, kroju, paju, piaju, myjusia, kryju, wyju, šyju, lijù, wijù, bju, pju, hawaru, warusia.

2. Prasprahaj u budučym časie: pisać, zwać, karać, hudziéć, hutaryć, zwać; pieramianić hétyja dziejasłowy tak, kab možna było ad ich stwaryć budučy prosty (napisać—napišu i h. d.).

3. Prasprahaj u prošłym časie: niaści, wiaźci, plaści, iści, siačy, taŭčy, piačysia, kusacca, mićć.

4. Napišy hétyja samyja dziejasłowy ŭ umoŭnym ładzie.

5. Napišy ŭ zahadnym ładzie: chwalicca, kałoć, sušycca, brać, pamahać, wałačy, dać, miéć, bicca, pić, kinuć, kalécyć, pramowić, saromicca.

PRYSŁOŬJE.

§ 82. **Prysłoŭje** jość niaźmiénnaja čaściina mowy, što aznačaje roznyja akaličnaści: miéjsca, času, pryčyny, sposabu dziéjańnia.

Pawodłuh hétaha prysłoŭi dziélacca na prysłoŭi

miésca (na pytańnie — hdzie?): tam tudy, adtul, adkul, hétta, hénam, wun, blizka i inš.

času (na pytańnie—kali?): ciapiéraka, siońnia, létaś, pazaŭčora i inš.

pryčyny (na pytańnie—čamu?): tamu, čamu i inš.

sposabu dziéjańnia (na pytańnie — jak?): dobra, chutka, hłyboka, wiélmi, duža i inš.

§ 83. Bolšaść prysłoŭjaŭ—héta akaścianiéŭšyja formy źmiénnych čaściéj mowy: imia, prymiéty, zajmia, čysła, dziejasłowa.

Woś niekatoryja prysłoŭi ad roznych skłonaŭ:

1) dobra, borzda, ściudziena i h. d., woś, jak, tak, kolki, tolki, niélha, létaś, zaraz, upierad, nazad, uzdoŭž, udoŭž, udaŭžki, ušyrki, uwyški, uwiélki, nasustréču, naŭzawady, naciamki, naciańki i inš.— usio héta formy nazoŭnaha i winaw. skłonu.

2) sioleta, siońnia (siaho-dnia), ŭčora, zaŭtra, zrańnia, zmałku, zdaloku, dahary, zwonku i inš. — formy rodn. skłonu.

3) pamaléńku, pabiełarusku i inš. — formy daw. skł.

4) razam, časam, siłkom, kumilem, piechatoj i inš.—formy tworn. skłonu.

5) bałazié, hodzie, zapraŭdy, naadzinocy, potym, ulètku, uzimku, papaciomku, paasobku, napotym, uwačču, wonkach i inš. — formy miésnaha skłonu.

Prysłoŭi ad dziejasłowaŭ: niama, niamaš (nia maje, nia maješ), zahadzia, naŭmyśla, adumyśla, spakwala (začakaŭšy), musić, widać, moža, dziakuj, maŭlaŭ i inš.

Šmat prysłoŭjaŭ maje swaje asobnyja prysłoŭnyja kančatki (dy, -déju,-ma, -mi, -l, -li, -ka, -ku, -ki, -oŭ, -čy, -ča i inš.): kudy, tudy, usiudy, tady, zaŭsiody, kudéju, tudéju, siudéju; kudéma, tudéma, siudéma; biahma, lažma, darma, tojma, wiélmi, adkul, pakul, dasiul, skul, kali, nikoli, tutaka, tamaka, tutačka, tamačka, ciapiéraka, jościeka, niamašaka, tolki, kolki, hétalki, dałoŭki, damoŭki, dałoŭ, damoŭ, nadojačy, aprača, abieruč, nasustrèč, niékaliś, dzièś, kaliś, niékaliści, dziéści, kaliści; paadnoŭčy, dwojčy, trojčy i šmat inš.

§ **84**. Niekatoryja prysłoŭi majuć stupièni pryraŭnawańnia i źmianiajucca tak, jak prymiéty, ad jakich jany wywodziacca: zialona, zielanièj, najzielaniéj.

Woś prysłoŭi, što majuć niaprawilnyja stupiéni pryraŭnawańnia:

dobra — lépš, lapiéj; najlepš, najlapiéj;

błaha — horš, harèj; najhorš, najharèj;

mnoha, šmat — bolš, baléj; najbolš, najbaléj;

mała — miénš, miéniej; najmiénš, najmiéniej.

§ **85**. Zadačka. Pierapišy i padziali wyšėj pieraličanyja prysłoŭi (§ 83) na miésnyja, časoŭnyja i h. d.

PRYJMIA.

§ 86. **Pryjmià** aznačaje zalèžnaść pamiž rèčami abo kirunak dzièjańnia: knižka lažyć *na* stalé, wučań padyjsoŭ *da* doški i h. d.

Pryjmia nia ŭžywajecca samo pa sabié, a najčaściéj pry imi (dziela čaho i nazywajecca pryjmia): *na* stalè, *pry* stalé, *pad* stałom, *z-za* stała i h. d.

Ale pryjmia moža stajać i pry inšych čaścinach mowy.

Pryjmia staić najčaściéj pry adnym skłonie, radziéj pry dwuch abo troch, napr.:

pry rodn. — biez, dla, dziela, da, z-za, z-pad, kala, aprača, u i inš. (biez raboty, dla susiéda, dziela świata, da chaty, z-za wuhła, z-pad chaty, kala łuhu, aprača taho).

pry daw.—k: k chacie, k lésu (ale čaściéj kažacca da chaty, da lésu).

pry win. — pra, praz, cieraz, skroź, zamiésta, naŭproci i inš. (kažu pra to-

je, zhinuŭ praz swaju niadbałaść, išoŭ cieraz pole, skroź chmary ciomnyja).

pry twor.—nad: nad ziamloj.

pry miès.—pry, pa (pry darozie, pa lasoch, pa darohach i h. d.).

pry win. i tw.—za, pad, pierad, prad i inš. (za jaho, za im, pad stoł, pad stałom, pierad dom, prad dom, pierad domam, prad domam).

pry win. i miés.—u, na, ab i inš. (u lés, u lésie, na stoł, na stalé, kinuć ab stoł, hawaryć ab stalè).

pry rod., winaw. i miés.: z (wiarnuŭsia z raboty, sabaka ŭwiélki z waŭka, z sachoju).

§ **87**. Šmat u jakich słowach pryjmia tak cièsna zrasłosia z asnowaj, što słowa biez jaho źmianiaje abo zusim tracić swajo značéńnie: padarožny, pierachod, prywyčka, (ale — chod, — darožny značyć niéšta druhoje, a—wyčka ničoha nia značyć).

Niekatoryja pryjmiéńni zusim nia ŭžywajucca asobna: uz-, raz-, wy-, piera-, su-, pra-, pa-, (uzdych, uschod razbor, raschod, wyhnać, wyjšci, pierajéchać, susiéd, pradzied, pasynak).

Z dziejasłowam pryjmia zaŭsiody złučajecca ŭ wadno niepadziélnaje słowa: dahnać, pramianić, pierakinuć, padyjści, prydumać, zasumawać, padhadawać, nalacieć, abchapić, zhawarycca, ściahnuć, uzyjści, uspomnić, razahnać, razdać, raskazać, wydumać, pieraniać, sustréć i h. d.

Tak sama z prysłoŭjem: zapraŭdy, pazalétaś, zaraz, napawiér, uzdoŭž, spadyspodu, dawoli, paasobku, potym i h. d.

§ **88** Zadačka. 1) Napišy prykłady na tyja pryjmiénni, što nia ŭžywajucca asobna (uz-, raz- i h. d.).

2) Napišy takija imiénni, što złožany z pryjmiénniami: za, da, uz, raz, biez, z, prad, su, pra, na, ad, wy, pad, ab (zasaŭka, uspamin i h. d.).

Z Ł U Č.

§ **89**. **Złuč** złučaje roznyja słowy ŭ dumcy abo roznyja dumki: byli ŭ ich syn *i* dačka; nia miéj što rubloŭ, *a* mièj sto druhoŭ.

Woś najčaściéj užywanyja złučy: i, a, ale, ža, aby. abo, albo, až, ažno, ani, adno, niachaj, chaj, bo, da, dy, dyk, adnolka-ž, nawiet, chiba, ci, niaŭžo, čymsi, prynamsi, choć, chacia, taki (tki), kali, kab, čaho, čamu, tamu, našto, zašto, zatoje, zatym, byccam, nie, ni i šmat inšych.

Jak možna bačyć, u značeńni złučoŭ časta ŭžywajecca zajmia — što, čaho, čamu, taki i inš., časami z pryjmiéńniami — zašto, zatoje, našto, natoje i inš.

Niekatoryja złučy wywodziacca z dziejasłowaŭ: badaj (bahdaj — boh daj), byccam (ad „być“), chaj, niachaj, choć, chacia i inš.

U značeńni złuča mohuć užywacca tak sama prysłoŭi: kali, adnolka, prynamsi i inš.

Zadačka. Padčyrknuć złučy: Pusta ŭ łuzie, tolki stahi paryžeŭšyja stajać, dy špaki kala darohi céły dzióń adno kryčać. Bačyš, byccam čaławiek, wiékam małady. Žniwo jarnaje—ћéta ŭžo wosień i, jak toj kaža, rabotak wosiem. A jak nadojdzie ŭžo Pakrowa, to nie najésca ŭ poli karowa, bo ŭžo zołki wiétryk pawiéje, trawa pažoŭknie i pačarnieje. Časam, jak u poli z końmi načuješ, piajučy „wosień" dziaŭčat pačuješ i, skazać praŭdu, dyk, moj ty bracie, ad ћénaj piéśni za sérca chwacie, bo jajé taja praciažnaja nota, choć ślozy honić, słuchać achwota.

K L I Č.

§ 90. Klič wyražaje ŭčućcio abo pakazywaje roznyja zyki, da jakich čaławiék swaim hołasam choča prypadobnicca, napr.: učućcio bolu, radaści, ździŭlénnia: aj, ajej! oho-ho! aha! ach! och! uch! a-cha-cha i h. d.; ššš! haŭ-haŭ-haŭ! kurniaŭ! iha-ha-ha! aú-aú-aú! i inš.

Kab pakazać, što niéšta kančajecca ŭ adzin mament, užywajucca asobnyja formy kliču ad dziejasłowa: chap, bryk, bénc, boch, babuch, chlupść, hruk, stuk, bachiéć, chapiéć, mialkiéć, pichiéć, hrymoć i inš.

———

III.

PADZIÉŁ SŁOWA.

§ 91. Karéń, kančatak, prystaŭka, ustaŭka.

Słowy—nastolnik, zastolny, stolnica, stałaŭnik, stalar — majuć karéń *stoł;* słowy — zaściénak, pryścienak, ściénny, ściana—majuć karéń *ścien;* słowy — les, lasun, laśnik, lesawik — majuć karéń *les* i h. d.

Karanioŭ dzialić niélha.

Karéń jość takaja niepadzielnaja čaść słowa, ad katoraje možna twaryć druhija rodnyja pamiž saboju słowy.

Sam pa sabié karéń moža być časam asobnym słowam — stoł, lés; ale najčaściéj jon asobna zusim nia ŭžywajecca: ścien-, łož-, wod- i h. d.

Kab paznać, jaki hałosny staić u karani, tréba źmianić słowa tak, kab

nacisk pryšoŭsia na hałosny: zaścién-ak, ściéń-ny (choć u takim razie, jak ścianá, čuwać *a*).

Zyčnyja tak sama mohuć źmianiacca stojačy ŭ kancy karania: woŭk—woŭč-a, duh-a — duzi-é, łaŭka — łaŭcy, haroch—harosi-e, naroh — narozi-e, daroha — darož-ny i h. d.

Pry skłaniéńni i spražéńni apošnija składy słowa źmianiajucca: stał-a, stał-u, stał-om, stal-é; stał-y, stał-oŭ, stał-ami, stał-och; maŭč-u, maŭč-yš, maŭč-yć; maŭčom, maŭč-ycio, maŭč-ać i h. d. Hétyja źmiènnyja składy taho samaha słowa nazywajucca *kančatkami*.

Taja niaźmiennaja čaść słowa, što staić pamiž karaniom i kančatkam, nazywajecca *ŭstaŭkaj*: zastol-*n*-y, zastol-*n*-aha i h. d.; las-*un*, las-*un*-a i h. d.; haspad-*ar*, haspad-*ar*-a i h. d.

Kožnaja ŭstaŭka prydajé karaniu asobnaje značéńnie.

§ **92**. Woś niekatoryja ŭstaŭki imia, prymiéty i dziejasłowa:

1. Ustaŭki imiénnyja.

ar, ec, ik (yk), ok, ciél, yr, un i inš. aznačajuć niéšta ažyŭlenaje, dziéjnaje: haspad-ar, stal-ar,

znach-ar; kupi-éc, chłapi-èc; laś-n-ik, muž-yk; jazd-ok; wučy-ciel; bahat-yr; skak-un i h. d.

ič, owič, ewič i inš. aznačajuć patomkaŭ i familii: Bab-ič, Bahdan-owič, Marcink-iewič.

ć, aść, in (iá), yn (ià) i inš., što aznačajuć słowy niepradmiétnyja žan. r.—pamia-ć, lub-aść, wieli-č-ynià hłyb-iniá i h. d.

ł (a), išč (a), yšč (a), stw (o) i inš. dla aznačèńnia nieažyŭlenych słoŭ nijak. r.: my-ł-a, šy-ł-a, woh-n-išč-a, pažar-yšč-a, chara-stw-o i h. d.

Niekatoryja ùstaŭki prydajuć słowu pawialičanaje abo pamiénšanaje značéńnie (pawialičalnyja i pamianšalnyja ustaùki): łap-išč-a, łap-k-a.

Duža časta pamianšalnyja ùstaŭki prydajuć łaskawaje značèńnie słowu: brat-k-a, siastr-yc-a, lèci-ejk-a i šm. inš.

2. Ustaŭki prymiétnyja:

k, ok, r, ł, n, aw, iw, at, ist, aw-at, ońk, eńk, an, ow, sk i inš. — loh-k-i, hłyb-ok-i, ščod-r-y, wiét-ł-y, wièr-n-y,

łask-aw-y, miłašc-iw-y, zub-at-y, ziarnist-y, bieł-aw-at-y, dobr-ańk-i, darahi-éńk-i, miadzi-an-y, jał-ow-y, haspadar-sk-i i h. d.

3. Ustaŭki dziejasłoŭnyja:

nu—**n**—ciah-nu-ć, ciah-ni-eš;
i—**e**—chwal-i-ć, siadzi-e-ć;
a—**ja**—br-a-ć, sié-ja-ć;
awa—**u** *) — baran-awa-ć, baran-u-ju; handl-awa-ć, handl-u-ju i h. d.

Tyja pryjmièńni, što nieraździélna zraślisia z słowam, nazywajucca *prystaŭkami:* na-staŭnik, pa-stawić, za-hadka, uz-rost, uś-ciahnuć, piera-chod, a-ściarožny, ad-bić, pa-maléńku, na-ŭciéki i h. d.

Karéń złučany z prystaŭkaj i ŭstaŭkaj nazywajecca **asnowaj** słowa. Takim paradkam pry skłaniéńni i spražéńni dadajom kančatki da asnowy słowa.

Apraća słoŭ prostych, što majuć tolki adzin karéń, jość słowy składanyja, što majuć dwa karani: pału-dzień, poŭ-

*) jak baran-awa-ć, baran-u-ju, duža časta zdarajecca raskazawać — raskazuju, pierapisawać—pierapisuju i h. d. zamièsta pierapisawaju, raskazawaju abo pierapiswaju, raskazwaju.

nač, para-chod, luda-jéd, nač-léh i šmat inš.

Zadačka. Padziali na čaści i napišy karéń kožnaha słowa:

Harodčyk, wada, kraska, lawonicha, miaciélica, niadola, Biełaruś, biełaruski, krasawik, wiesnawy, miésiac, płamiéńnik, zwada, wučyciel, wučycielka, ziemlarob, paniadziéłak, aściarožny, létašni. Niama służki dla pastuški.

IV.

PRAWAPIS.

§ 93. **Prawapis** dajé nam prawiły, jak tréba pisać u tych razoch, kali pišacca nia tak, jak čuwać.

U biełaruskim prawapisie tréba wiédać pierad usim dwa najpiéršyja prawiły: adno ab pisańni hałosnych, druhoje — zyčnych.

Hałosnyja tak pišucca, jak wymaŭlajucca: stały, wały, ściana, lasy i h. d. (a nie ściena, lesy, stoły, choć karani słoŭ: stoł-, woł-, ścien-, les).

Zyčnyja, naadwarot, pišucca hlédziačy na toje, jaki zyčny ŭ karani, prystaŭcy ci kančatku: miod, kałodka, padtrymać, myješsia i h. d. (a nia tak, jak čuwać — miot, kałotka, pattrymać, myjeśsia) — dziela taho, što karéń mio*d*-, kało*d*-, prystaŭka pa*d*-, kančatak—š*).

---

*) hèta widać źmianiŭsy słowa: mio*d*u, kało*d*a, pa*d*yjšci, myješ.

Ad hétych prawiłaŭ zdarajucca dzienia-dzié adstupléńni.

§ **94. Hałosnyja**. *Akańnie*. Hałosny *o* moža być tolki pad naciskam; wa ŭsich inšych składoch *o* zamianiajecca na *a*: d*o*m, st*o*ł, har*o*d, w*o*dny, w*o*kny, dabr*o*, ale d*a*my, st*a*ły, har*a*dy, w*a*da, w*a*kno, sérc*a* i h. d.

Na *a* zamianiajecca i kožnaje *e* ŭ ćwiordym składzie (paśla ćwiord. hal.): r*a*ka, c*a*na, pier*a*miéna, kaž*a*š (choć pad naciskam—è: réki, cény, kažècie).

U *miahkich* składoch *pierad* naciskam *e* zamianiajecca na *a* nie zaŭsiody.

U trécim, čaćwiortym i daléjšych składoch (ličačy ad nacisku da pačatku słowa) *e* nie zamianiajecca nikoli na *a*: wieraciano, biez wieraciana, nie wypuskaj i h. d.

U druhim składzie — tolki tady *e* zamianiajecca na *a*, kali ŭ pieršym niama *a*: lasuná, biadunà, niawučony, nia była, biaz dziciáci i h. d. Kali-ž u piéršym składzie jość *a*, to ŭ druhim pišacca *e*: cieciaruk, lesawik, nie znajšła, nie mahu, nie chaču, biez mianié i h. d.

U piéršym składzie zaŭsiody bywaje *a*: biada, diaža, wiadu, zialony, niama,

niachaj, nia budu, biaz nias, biaz duchu i h. d.

Uwaha: 1. **Nie i b'ez** u hétym razie ličacca za skład taho słowa, pierad jakim jany stajać.

2. Składy tut ličacca ad nacisku da pačatku słowa takim paradkam: la(2)-su(1)-ná (su—pièršy skład, la — druhi). Tak sama: biez(4) wie(3)-ra(2)-cia(1)-ná i h. d.

U miahkich składoch *paśla* nacisku pišacca *e*: wosi*e*ń, wozi*e*ra, wiéci*e*r, wučyci*e*l, u chaci*e*, u sadzi*e*, pol*e*, léci*e*jka, siniaj*e* (niéba), sini*e*ńki, toj*e*, dumaj*e*š, budzi*e* i h. d.

Z hétaha prawiła wyklučajucca takija razy, jak:

1) pamiać, miésiac, dziéwiać, dziésiać, dzie *a* ŭ asnowie, abo *a* kančatak imiénniaŭ žan. r. (haspádynia, pania, jak ziamla); abo *a* z *o*: dziédzia*) (z dziédzio) i inš.

---

*) ale ŭ takich starych formach, jak warociech, bociech, pišacca *e*.

2) formy rodnaha skł. adz. l. mužč. i nijak. r. na *a*: wučyciela, wučnia, pola, ziélla i h. d.

3) formy rodn. skł. mn. l. ŭsich troch radoŭ na—*aŭ:* pryjacielaŭ, ziémlaŭ, honiaŭ i h. d.

4) formy daw., twor. i miés. skłonu mn. l. ŭsich troch radoŭ na — *am*, *ami*, *ach*: wučniam, ziémlam, zdaréńniam; pryjacielami, ziémlami, zdaréńniami; pryjacielach, ziémlach, zdaréńniach.

5) formy nazoŭnaha skłonu adzin. l. žanock. i nijakaha rodu: siniaja wada, dobraja haława, sini*a*je mora i h. d

6) formy rodn. i dawal. skł. pryméétaŭ mužč. i nijak. r.: sini*a*ha, sini*a*mu i inš. (jak j*a*ho, j*a*mu).

7) rodny skłon pryméty žanockaha rodu: sini*a*je wady, dobraje knižki i h. d. (jak jajé, tajé).

8) nazoŭn. i winaw. skłon pryméty mn. l. ŭsich troch radoŭ: dobryjà, zialonyja, čyrwonyja, kamiénnyja i h. d.

9) formy 3 as. mn. l. dziejasłowaŭ 2 spraž.: chodziać, nosiać, wodziać i h. d.; tak sama dziejasłoŭnaja prymièta i prysłoŭje: chodziačy, wodziačy, nosia-

čy i h. d. (bo jany wywodziacca ad 3 as. mn. l.: chodziać nosiać, wodziać).

10) zajmiéńnie—sia: robišsia, honišsia i h. d.

Kali *e* pad naciskam, to ńa im tréba stawić znak nacisku: tréba, niéba i h. d.*).

Takim paradkam, litara *é* aznačaje wyrazny nacisnuty hałosny, tak sama jak *o*: kamiéńnie, hoład.

Litara *e* aznačaje nienacisnuty huk abo šyréjšy za *é* (bližéj da a), abo wuziéjšy (bližéj da i): u sadzie, sinieńki.

Nie, biez. pierad, piera i inš. padpadajuć pad ahulnaje prawiła ab akańni: niaščaście, niawola, biazdomny, biazradny, niepačésny, biezhałosy, pieradpłata, pierawoz i h. d. Tak sama kali nie, biez, pierad, cieraz stajać pierad druhim słowam, ale pišucca asobna: nia dam, nia wiédaju, biaz chléba, biaz nas.

*) takija słowy, jak *pierad, cieraz, ale, biez, dziela*, swajho nacisku nia majuć, stanowiačy byccam časć taho słowa, pierad jakim jany stajać, dziela hètaha nad imi nia stawicca znak nacisku: pierad námi, cieraz chatu, ale ták nièlha, biaz nas, dziela taho i h. d. Kali-ž *ale* aznačaje paćwiardžéńnie, to jano maje nacisk: ci ŭ ciabiė maja knižka?—alé.

pierad im, nie dawiédaŭsia, biez haworki i h. d.

Zadačka. Pierapišy i zamiésta kryžyka pastaŭ *a* abo *e:*

Ni× prywiétna cier×z wokny nočka p×ziraj×. Cich× ŭ chaci× — ŭsia si×miéjk× śpić dy spačywaj×, natrudziŭšy dobr× ruki, nat×miŭsy pléčy. Tolki matka z wi×raci×nc×m prytuliłaś k piéčy i pradzié, pradzie kudzielku. Skač× wi×raciénc×, a za joj hustyj× cieni biéhajuć pa ściéncy. Na kaminku korč pyłaj×, złot×m iskry skačuć. Za wakonc×m wiéci×r chodzić, hłuch× wierby płačuć. Ziabnuć wiérby na marozi×, prytuliŭšyś k strèsi×; śniéham wiéci×r sypi× ŭ dźwièry, chodzić šum pa lési×. I pad héty šum trywožny dumaj× staraj×, a ŭ śléd dumkam ni×spakojna wiéci×r padpi×waj×.

Wučysi× ni×bož×, wučéńni× pamož× zmahacca z ni×dol×j, z ni×wol×j... Što muč×ć si×hońnia, što dumki trywož×, źbi+žyć i ni+ pryjdzi+ nikoli.

Žal zhini×, jak mara; ni× budzi+š ni×zdaraj, nidzie i ni ŭ čym ni+ zabłudziš; ty praŭdu ŭ ni×praŭdzie, jak sonc×

miž chm+raŭ, spaznaj+š, jak ciomi+n ni+ budzi+š.

Takaj+ prynuka, jak praca j nawuka, ci-ž mož+ nam sił nie dadaci? Z takimi si+brami, znaj, budzi+ ni+ štuka i hor+ swajo zwajawaci.

Nawuka dajé č+ławiéku rozum. Čužym rozumam wiék ni+ pi+r+žywièš. W+ŭka nohi kormiać.

§ **95**. U *čysłach* akańnie prawiédziena nia poŭna. Cysły składanyja pišucca tak, jak kožnaja čaść, kali jana ŭžywajecca asobna: siemnaccać, wosiemnaccać, šeśćsot, wosiemsot i inš. Tolki šasnaccać maje *a* zamiésta *e*, što čuwać u słowie šèść. Paradkawyja majuć taki hałosny, jaki ŭ ličnym: dziéwiać — dziewiaty; dziésiać—dziesiaty i h. d.

§ **96**. *Hałosnyja ŭ kančatku dziejasłowaŭ 1-aha i 2-ha spraž.* Kali nacisk prychodzicca na kančatak, to hałosnyja, budučy pad naciskam, čuwać jasna i zaŭsiody adnolkawa.

1 spraž. Nias-u, niasi-éš, niasi-é (ć), niasi-om, nias-icio, nias-uć; biar-u, biar-éš, biar-om, biar-ycio, biar-uć.

2 spraž. Siadž-u, siadz-iš, siadz-ić, siadz-im, siadz-icio, siadzi-ać; maŭč-u, maŭč-yš, maŭč-yć, maŭč-ym, maŭč-ycio, maŭčać.

Tutaka trèba zaŭważyć tolki toje, što, kali nacisk na kancy, to ŭ 3 asobie mn. l. dziejasłowy abodwuch sprażeńniaŭ majuć u kančatku *i*, *y*: niasicio, biarycio, tak sama, jak siadzi-cio, harycio.

Kali-ž nacisk nie na kancy, to ŭ piéršym spraž. majem *e* (paśla ćwiordych *a*), a ŭ druhim *i* abo *y*: dùmajecie; kažacie; nosicie, hawórycie i h. d.

Kali nacisk prychodzicca na kančatak, to adrazu widać, jakoje sprażéńnie: idziéš, siadziš, haréš, maŭčyš i h. d. Tutaka jasna, što pisać.

Ale kali nia prychodzicca na kančatak, to tady tréba hladziéć, što staić u kančatku nieaznačalnaje formy. Kali staić *i* abo *y*, to héta dziejasłoŭ 2-ha spraž. *) i ŭsiudy tréba pisać *i*, *y*, a ŭ 3 as. mn. l. *a*: malić—moliš, molić, mo-

*) Ale ŭ takich, jak kry-ć, my-ć, wy-ć, šy-ć, ry-ć, *y* adnosicca da karania: hètyja dziejasłowy 1-aha spraž.—kryješ, kryje, kryjem, kryjecie, kryjuć, myješ, myje, myjem, myjecie, myjuć i h. d.

lim, molicie, molać; waryć — waryš, wáryć, wárym, wárycie, wárać. U praciŭnym razie, hèta dziejasłoŭ 1-ha spraž. i ŭsiudy tréba pisać *e* (u ćwiordym składzie *a*), a ŭ 3 as. mn. liku *uć*: wiéd*ać* — wièdaješ, wiédaje, wièdajem, wiédajecie, wiédajuć; kaz*ać* — kažaš, kaža, kažam, kažacie, kažuć.

Dziejasłoŭnyja prymièty i prysłoŭi wywodziacca ad 3 asoby mn. l., dziela čaho ŭ piéršym spraž. kančajucca na — *učy*, u druhim na — *ačy*: jany kažuć, myjuć — kažučy, myjučy; jany haworać, stajać — haworačy, stojačy.

Ab formach zahadnaha ładu bač wyšéj § 76.

Uwaha: Kali nacisk na kančatku, to ŭ dziejasłowach 2-ha spr. ŭ formie 1-aje asoby mn. l. pobač z formami na *im*, *ym* mohuć užywacca formy na *om*, jak u 1-ym spraž.: staim, siadzim, maŭčym, kryčym i stajom, siadzim, maŭčym, kryčym i stajom, siadziom, maŭčom, kryčom i h. d.

Zadačka. Pierapišy i zamiani kryžyki litarami:

Karahody zorak u hary mihaj+ć, a ŭnizie śniażynki srébram adliwaj+ć. Maci swajho syna cièšyć, zabaŭlaj+. Ty mnie raskaž+š, jak budzi+cie robić. Kascy piajali apranaj+čysia na prakosach. Ciarpiéńniem i pracaj hory pieranosiać. Padziar+cie ryźzio na stužki i satčécie ryzoŭku. Rasčyni+cie dźwiéry. Raźwiéj-sia tuman, rasplywi+ciesia chmary! Zalem ściskaj+cca hrudzi. Na Saraki mužyk pytaj+ecca, ci daloka da raki. Kali nie najèŭsia, to i nie naliž+šsia. I sawa swajè dzièci chwal+ć. Kiń prad saboj, znojdzi+š za saboj. Cyhan, jak haléj+, to śmialéj+. Hoład i choład muč+ć ludziéj. Kali maj+š harud žyta — budujsia. Nowaje sita na kałku wisić, a staroje pad łaŭkaj nawałaj+cca.

§ **97**. **Zyčnyja**. *Zwońkija zyčnyja* na kancy słowa i pierad hłuchim stracili swaju zwonkaść. Ale choć i čuwać bop, lot, łotka, dziaćka, moch, lochka, došč i h. d., adnolka-ž pišam bob, lod, łodka, dziadźka, moh, lohka, doždž i h. d. (bo ŭ takich razoch, źmianiŭšy słowa tak, kab paśla jaho stajaŭ hałosny, znojdziem bobu, lodu, łodačka, dziadzina, mahu, lohieńki, daždžu i h. d.).

Tak sama tréba pisać i pryjmiéńni ad, pad, nad, prad, pierad niezaléžna ad taho, ci jany pišucca razam z jakim słowam, ci asobna: ad chaty, adchinuć, pad soncam, padciahnuć, nad chataj, nadchadzić, pad stałom pradstaŭnik i h. d.

Usié pryjmiéńni, što kančajucca na *z* — **z, biez, uz, raz**—, kali jany pišucca z jakim słowam razam, to pierad hłuchim zyčnym (p, t, c, č, ch, s, š) zamianiajuć *z* na *s*, a pierad zwonkim pakidajuć *z*: schadzić, uschadzić, raśpić, ale — zhinuć, biazdomny, uzhadawać, raźbić i h. d. Značycca, tutaka tréba pisać, jak čuwać.

Ale kali **z i biez** pišucca asobna, to nikoli *z* na *s* nie zamianiajecca: z chaty, biaz chléba i h. d. Tak sama pišacca i cieraz: cieraz tok.

Z a d a č k a. Pierapišy i zamiésta kryžyka pastaŭ litaru:

U harodzie raściè bo+. Cép wisić u humnié. U Adamá wysoki ło+. Łop jaho łapkaj pa plačoch. Poŭnaja łu+ka zbožža. Chléb na stalé, ruki swajé. Wažyš na ry+ku, waž i na jušku. Nie adarwi poča+ki ad kałyski.

Idu pa kłaXcy. MioX sałoXki. Sabaka źniuchaŭ śléX. AXkład nia jdziè ŭ łaX. Ty, braX moj, jéš chléX swoj. Héta kwiéXka nie dla twajho nosu. I ja byŭ kaliś mołaX. U kawala ciažki mołaX. UléXku lublu ciabié, dziétku, a zimoj źjém chléX z świńnioj.

Sioleta haroX stručny. Adzin naroX prytupiŭsia. U miedźwiadziá jość biaroX. Dla cialaci adharodžany katuX. PastuX ściaroX awiécki. Mnié łoXka na sércy. Jon jédzie ŭléXcy. Naćlèžniki pajechali na načlèX. Jakaja draXkaja daroha. Ty moX dziérci moX.

U Słucku ŭsio paluXku. AXdaj swajo hramaXkaj sprawie. SłuXkija pajasy wiélmi charošyja. Tutaka byli wajawoXkija pałacy. PołaXkija kniazi — bielaruskija. NawahraXki i Ašmianski pawièty — sumiéžnyja miž saboj. KsionX pajéchaŭ da chworaha. KupièX kupiŭ łon.

LèX padniaŭ héty kamień. U wosień kapajuć réXku. Chwalko nachwalicca, a buXka nabudziecca. BaXki hadujuć dziaciéj. MiéX dastajuć z ziamli. Nia waXciesia, ludzi, bo ŭsim błaha budzie.

Na strasié moch wyra+, na mochu biaroXka, miléj swaia chatka, jak ču-

žaja wio+ka. Biéhała li+ka kala Jésu bli+ka. Babula ŭmiéje ra+kazawać cikaŭnyja ka×ki. Woś ulé× u husty lé×! Poła× prymiérz da śniéhu. Bé+ pachnie. Kožny bie× ciahne ŭ le×. Zlé× z taho dréwa. Hu× kryčyć na dwaré. U drabinie złamałasia wo×.

Kab nia jé×ka, nie adzié×ka, dyk była-by hrošaj dzié×ka. Praz Biełaruś stu×kaj lijécca raka Nioman. Žniéjka cia×ka pracuje. Ptu×ka začapiłasia no×kaj za wołas siła. La darohi staić kry×. U kramie pradawali ry×. Pašla hulać kačaré×ka. Kotka zławiła my×ku. Kali ŭziaŭsia za hu×, nie kažy, što nia du×.

Na× chataj lotaje karšun. Piera× imi pakłanisia. Snop a× snapa na dźwie stapy. Žoraŭ × ciapłom, łastaŭka × listom. Pa× taboj kania zabili. Ra×miani mnié hrošy. Ra×kapaj jámu. Zorki ra×sypalisia na niébie. Baćka ŭ×chapiŭsia, abuŭ boty i, ra×čyniŭšy dźwiery, wyjšaŭ na panadworak. Bie× dabra nia budzie dabra. Bia× času nia budzie kwasu.

§ 98. Hłuchija zyčnyja pierad zwonkimi čuwać jak zwonkija: kaźba, proźba, haradźba, piadździesiat i h. d. Tutaka

pišam nia tak, jak čuwać: kaśba, prośba, piaćdziesiat (za toje, što majem: kasić, prasić, piać).

Zadačka. Harba, małaXba i kaXba — ciažkija raboty. Naš dziéd užo słaby ŭ kaXbie. Prasi Boha, kab proXba dajšła da nieba. Dziadula siadzić na pryXbie. KaXbit kosić siéna. MałaXbity pašli damoŭ. U kapiè šeXdziesiat adzinak. Majmu baćku piaXdziesiat šéX hadoŭ.

§ **99**. *Pierad miahkimi zyčnymi i j* **z, s, c, dz** źmiahčajucca: źniać, ślaza, ćwiciéć, dźwié, źjechać i h. d. Tolki pierad *h, ch, k* jany nie źmianiajucca.

Zadačka. Pierapišy i zamiést kryžyka pastaŭ z, s, c, dz, abo ź, ś, ć, dź.

Kupiéc zarabiŭ Xwiéście rubloŭ. Maci +chinułasia nad dzicianiom. +wiršnia štoś papsawałasia. +kiń hétajé ry+zio. U pročki +birajsia, a žyta siéj. Pusty ptuški, pustyja i piéXni. Wučań pračytaŭ Xwié knihi. Ni Xciaty, ni pawiéšany. Uzimku Xwiéry chawajucca ŭ nory. Xlina bywaje zara+liwaja. Nia rypajcie +wiaryma. Škło jakojeś +mianaje. Jabłyny +witué biéłym +wiétam.

§ **100.** Złučéńni **tc, čc,** čuwač jak **cc**, a złučéńni **tč, dč,** jak **čč** —

čuwać:	**pišacca:**
maccy	matcy
daccy	daċcy
zahaččyk	zahadčyk

i h. d.

Złučéńnie **ds** daje ŭ wymowie **c,** choć pišacca **dz** —

čuwać:	**pišacca:**	zamiésta:
lucki	l**udzki**	ludski
šwècki	šwé**dzki**	šwédski

i h. d.

Złučéńnie **ts** dajé **c** —

čuwać i **pišacca:**	zamiésta:
połacki	połatski
bracki	bratski
bractwa	bratswa

i h. d.

Złučéńni **žs, zs** dajuć **s** —

čuwać i **pišacca:**	zamiésta:
boski	božski
francuski	francuzski

i h. d.

U złučéńniach **stł** i **zdn** źnikaje **t** i **d**—
čuwać i **pišacca**: zamiésta:

pačésny	pačéstny
pozny	pozdny
ščasny	ščastny
šasnaccać	šastnaccać

i h. d.

Złučéńnie *nn* užywajecca ŭ tych prymiètach, što stworany ad imiéńnia, jakoje maje *n* u asnowié: ściana — ściénny, kamień — kamiénny, wajna — wajénny, pałatno — pałaciénny i h. d. Ale tam, dzié ŭ asnowie niama *n*, pišacca adno *n*: škło — šklany, dréwa — draŭlany; hétak sama: zrobleny, pabièleny i h. d.

Złučéńnie **cc** ŭžywajecca ŭ čysłach i dziejasłowie: adzinaccać, dwanaccać i h. d.; mycca, śmiajacca, jon myjecca, śmiajécca i h. d.

§ **101.** *Hałosnyja* **u** **i** **i** dzieła składnaści zamianiajucca na *ŭ* i *j*, kali papiarèdniaje słowa kančaiecca hałosnym: było *ŭ* baćki try syny, jana *ŭžo* pajšła; jon jaho *j* poić, i kormić, jana *j*dzić i h. d. Ale paśla zyčnaha *u* i *i* nie zamianiajucca na *ŭ* i *j*: ja tut *užo* daŭno; jon *u* chacie; jon *i*dzie siudy, brat *i* siastra i h. d.

Ad hètaha prawiła dzieła wiérša duža časta adstupajuć:

Čystych chmarak wałakoncy
Stali *u* kružočak
Wyšaj lésu, proci sonca
I splali wi*a*nočak.

§ **102.** *Pryjmieńni z prysłoŭjami* pišucca razam: *u*pièrad, *na*zad, *na*sustréču, *da*hary, *z*rańnia, *z*apraŭdy, *na*adzinocy, *u*létku, *u*zimku, *u*rańni, *u*wiéčary, *pa*asobku, *u*wačču, *pa*biełarusku, *pa*česku, *p*otym, *za*hadzia, *naŭ*myśla, *s*pakw*a*łá, *zaŭ*siody, *ad*kul, *d*asiul i h. d.

Tak sama razam z prysłoŭjami pišucca **nie**, **ni** i ŭsić składanyja prysłoŭi: nikoli, nidzié, nièkaliś, niama; abiéruč, abydzié, abyjak, ažno i h. d.

§ **103.** *Złučok* užywajecca ŭ hétkich razoch:

1) dla złučéńnia častak **by, b, ža, ž** z papiarédnim słowam: dobra było-by, kamu-b héta dać, a moj-ža ty susiédźka! dy kudy-ž ty, dub ziałony, pachinaješsia.

Uwaha. Kali-ž *by, b* i *ža, ž* schodziacca razam, to jany pamiž saboj złučkom nia złučajucca: kali-ž by mnié pajšci, woś byŭ-by ž ty rady i h. d.

2) dla złučéńnia składanych pryjmieńniaŭ *z-za*, *z-pad* —z-za stała, z-pad łomu i h. d.

3) dla złučéńnia dwuch słowaŭ, što aznačajuć tuju samuju réč — uźwiéj-wiécier, wiécier-duronik.

4) u padwojnych familijach — Duž-Dušéŭski, Światapołk-Mirski, Dunin-Marcinkiewič i h. d.

5) u składanych prymiétach—śniéžna--biéły, ciomna-sini i h. d.

§ **104**. *Słowy čužaziémnyja*, uziatyja z čužoj mowy daŭno, pišucca tak, jak héta čuwać u štodziennym užytku: litara, akanom, arhanisty, palaruš, kalidor, lewarwér, kamisija i h. d.

Słowy čužaziemnyja, što ŭžywajucca ŭ knižkach i ŭ knižnaj mowie i da narodu nie dajšli abo dajšli niadaŭna, pišucca tak, jak u téj mowie, skul jany ŭziatyja: telehraf, telehrama, literatura, monolóh, teátr, dynastyja, partyja, redakcyja, inspéktar, dyrèktar, redaktar *) i h. d.

---

*) u takich razoch ar zamièsta or pad upływam biełaruskich słoŭ na—ar: pisar, znachar i h. d.

Zamiésta padwojnych zyčnych pišucca prostyja: kasa, masa, telehrama, Finlandyja, Holandyja — a nia kassa, massa. telehramma, Hollandyja, Finnlandyja i h. d.

Čužaziemnaje *l* pieradajecca miahkim *l*, a nia ćwiordym *l*: London, filozofija, monoloh i h. d.

Tréba zaŭważyć prawapis u takich razoch, jak redakcyja, nacyja, Francyja, racyja; redakcyjny, nacyjanalny, racyjanalny, Holandyja, Finlandyja, Kurlandyja.

V.

SKAZ.

§ 105. U mowie kožnaje słowa ŭžywajecca nie asobna, a ŭ źwiazku z druhimi. Jak wiažucca pamiž saboju słowy ŭ mowie, pakazwaje nawuka ab skazie.

U mowie my wykazwajem słowami roznyja dumki.

Dumka wykazanaja słowami nazywajecca skazam: *Pastuch trubić. Zorki zihaciać na niebie.*

Słowy, z jakich składajecca skaz, nazywajucca **čaścinami skazu.**

Čaściny skazu dzielacca na **asnoŭnyja** i **dadanyja**.

Asnounyja čaściny dźwie: **dziejnik i skaźnik.**

Dziejnik pakazwaje asobu abo reč, jakaja niešta *dzeić* abo z jakoju niešta

dziéicca: *pastuch* trubić; *zorki* zihaciać i h. d.

Uwaha. Wiélmi važna zaŭwažyć toje, što dziéjnik staić u nazoŭnym skłonie (adkazwaje na pytańnie — *chto? što?*): *pastuch* trubić, *trawa* raścić, *jany* pryjšli, *piać* bolš za čatyry i h. d.

Skaźnik pakazwaje, *štò* ŭ skazie *kažacca* ab dziéjniku, abo štó dziéjnik dzéić ci štó z im dzéicca: pastuch *trubić*, zorki *zihaciać*, trawa *zialonaja* i h. d.

• § **106.** Dadanyja čaściny skazu dadajucca abo da dziéjnika, abo da skazu. Woźmiem, napr., taki skaz: *Cikaŭnyja knižki lažać na palicy.* Tutaka *knižki* — dziéjnik, *lažać*—skaźnik; słowa *cikaŭnyja* adnosicca da dziéjnika (na pytańnie *jakija* knižki? — cikaŭnyja); słowa *na palicy* *) adnosicca da skazu (na pytańnie *dzié* lažać? — na palicy).

Da dadanych čaścinaŭ mowy mohuć dadawacca druhija dadanyja čaściny. Woś, napr., skaz: *Krawiec pašyŭ dòbruju świtku.*

*) pryjmièńnie ŭ skazie nia ličycca za asobnuju čáścinu.

Krawiec pašyŭ—héta asnoŭnyja čaściny (dziéjnik i skaźnik). *Što* pašyŭ? — pašyŭ *świtku*: héta značyć, *świtku* adnosiecca da *pasyŭ*; *jakuju* świtku? — *dobruju*: značyć *dôbruju* adnosiecca da *świtku*, da dadanaje čaściny.

Taja čaścina skazu, što adkazwaje na pytańni *jaki?, čyj?, katory?, kolki?*, nazywajecca **aznačéńnie:**

Jon maje **dobruju** (jakuju?) *knižku.*
Syn lubić **swajho** (čyjho?) *baćku.*
Palaŭničy zabiŭ **čaćwiértaha** (katoraha?) *ciecia1uka.*
Ja maju **piać** (kolki?) *bratoŭ.*

Kali-ž słowa adkazwaje na pytańni *kaho? čaho? kamu? čamu? kaho? što? kim? čym? pry kim? pry čym?*, to jano nazywajecca **dapaŭniéńniem.**

Naprykład: *Waźmi brytwu* **ad dziciaci** (ad kaho?). Nia lublu ja **mièsta** (čaho)? i h. d.

Uwaha. Dapaŭniéńnie, što staić u winawalnym skłonie (*kaho? čaho?*), nazywajecca prostym, usié inšyja nazywajucca *uskosnymi.*

Tyja słowy, što aznačajuć čas, miéjsca, pryčynu, métu abo sposab

dziějnaści, nazywajucca **akaličnaściami času, miějsca, pryčyny i sposabu.**

Akaličnaść času adkazywaje na pytańni *kali? ci doŭha? ad jakoha i da jakoha času?* Naprykład: *Wiečarom* pajšoŭ doždž. *Ušciaž* pa tabié płaču. Pracuj *zrańnia aż da źmiarkańnia.*

Akaličnaść miějsca adkazwaje na pytańni *dzie? skul? kudy?* Naprykład: *Biada* **ŭ bary** *jaho spatkała.* **Z nièba** *zwaliłasia zorka. Rèki pływuć* **u mora.**

Akaličnaść pryčyny adkazwaje na pytańnie *čamu? dzieła jakoje pryčyny?* Naprykład: *Jon* **za rabotaj** *nia budzie mieć času j pamierci. Jon wiarnuŭsia damoŭ* **dzieła baćkoŭ**. *Chata zaharèłasia* **ad pièčy.**

Akaličnaść mèty adkazwaje na pytańni *našto? dla jakoje mèty?* Naprykład: *Jon šmat dajè* **na bièdnych**. *Wały pajšli wadu* **pić.**

Akaličnaść sposabu pakazwaje, *jak, jakim sposabam* niěšta robicca. Naprykład: **Cicha** *spić dziciatka. Pajšla ŭ miěsta* **piechatoju.**

§ **107**. Tyja skazy, što majuć tolki asnoŭnyja čaściny, h. zn., dziějnik i skaźnik, nazywajucca **karotkimi:** *Sonca ŭzyjšło. Baćka harè.*

Tyja, što majuć aprača asnoŭnych čaścin i dadanyja, nazywajucca **raźwitymi**: *Pobač raskinulis rodnyja wioski. Żalem ściskajucca hrudzi.*

Skazy, što majuć dziéjnik, nazywajucca **poŭnymi**. *U panoŭ było ihryšča. Usio špić.*

Tyja skazy, što dziéjnika nia majuć, ale jon razumiéjecca, ab im možna dahadacca, nazywajucca **niapoŭnymi**: *U adnaho čaławieka byli dwa syny. Żyli sabie zhodna* (razumiéjecca syny).

Kali-ž ab dziéjniku i dahadacca nielha, to héta **biezasabowy** skaz (h. z., biez asoby abo réčy, ad jakoje zaléžyć dziéjnaść). *Ściamnieła. Hrymić. Čužym rozumam wiek nie pierażywieš. Choć blizka widać, dy daloka dybać. Ciarpieńniem i pracaj hory pieranosiać.*

Kali ŭ skazie dwa ci bolš dziéjniki, skaźniki, dapaŭniéńni, aznačéńni ci adnolkawyja akaličnaści, to taki skaz nazywajecca **źlitym**. Naprykład: *Idzie* žniaja *i* wiésieła *piaje*. *Wiesieła j chutka* minutka ŭ minutku zojdzie nam čas. *U stuku i hruku* zabudziem my muku pracy swajé.

§ **108**. Kožnuju čaścinu skazu možna raźwić u céły **skaz dadany**, jaki dadajécca da **skazu asnoŭnaha**. Zamiésta—nichto nia wiédaje *čužoha abiedu*, možam skazać: nichto nia wiédaje, *jak chto abiédaje*.. Nichto nia wièdaje — héta skaz asnoŭny; *jak chto abiédaje*—hèta dadany skaz dapaŭnièńnia, bo jon zamianiaje dapaŭniéńnie (čužoha *abièdu*).

Tak sama, jak skaz dapaŭniéńnia, mohuć być dadanyja **skazy dziéjnika, aznačèńnia i roznych akaličnaściej**, kali jany zamianiajuć dzièjnik, aznačéńnie i akaličnaści. Napr.: I toj bahatyr, *chto maje ŭsialakaha dabra*, i toj, *chto duży i zdarowy*. Haj, *što byŭ ciomny*, zazielaniŭsia. Nichto nia dojdzie tudy, *dzie kančajecca ziamla*. Tady paparać zaćwicié, *kali na wiarbie wyrastuć hrušy*. Budzie hoład, *bo zbožža nie ŭradziła*. Pryjšli da chaty, *kab supačyć*. *Jak ty da ludzièj*, tak ludzi da ciabié.

Uwaha. Skazy dadanyja inakš nazywajucca **zalèžnymi**, bo jany zaléžać ad asnoŭnaha skazu. Tady skaz asnoŭny nazywajecca **niezaléžnym**.

§ **109**. **Prydatak**—hèta jość aznačéńnie, wykazanaje imièńniem; staić jano

ŭ tym samym skłonie, jak i toje słowa, da jakoha jano adnosicca. Naprykład: *Astaŭsia adzin syn,* **sirata**. *Ech ty, Nioman,* **raka**. *Janka,* **brat majho tawaryša**, *wielmi lubić palawańnie.*

Prydatak z usimi tymi słowami, što da jaho adnosiacca, wydzialajecca koskami(,).

Zwarotak tak sama wydzialajecca koskami. *Radzi,* **Boža**, *žyta!* Śpi, naš miléńki sakolik! Braćcia, ci zmožam hramadzkaje hora?

§ **110**. U pisanaj mowie stawiacca roznyja **znak prypynku**.

Punkt (.) stawiecca paśla kožnaha zakončanaha skazu.

Koska (,) wydzialaje zwarotak, prydatak, dadanyja skazy z asnoŭnaha i raździalaje padobnyja čaściny ŭ zlitym skazie. Naprykład: *Latuć da nas, latućjany z dalokaj, ciopłaj starany, niasiecca kryk ich nad ziamloj, bo bačuć ŭžo kraj rodny swoj.*

Koska zwyčajna staić pierad *a, bo, ale, kali, dzić, jaki, katory, chto, što, choć* i ŭ inšych razoch.

Koska raździaliaje tak sama i niezaléžnyja skazy, kali jany duža karotkija, albo pamiž imi staić *i, a, ale. Léta źbiraje, a zima prajadaje. Zahrymiéŭ hrom, i pajšoŭ doždž. Smačny žabie harèch,* **ale** *zuboŭ Boh nia daŭ.*

Kali-ž niezaléžnyja skazy ničym nia źwiazany i nia zusim karotkija, to pamiž imi stawicca **punkt z koskaj** (;). Naprykład: *Wiasnoju kosy sonca što-dzień robiacca ciaplèjšymi. Ptuški piajuć zyčniéj i wiesialéj; pierajka na ich aświažajecca, i sami jany ažyŭlajucca.*

Dwa punkty (:) stawiacca:

1) pierad pieraličéńniem, kali jošć słowa, što abyjmuje ŭsio pieraličánaje, naprykład: *Hod maje čatyry* **pary**: *wiasnu, lèta, wosień, zimu.*

2) pamiž niezalèžnymi skazami, kali adzin abjaśniaje druhi — *Tut nia handal, tut nia krama: niama dziohciu, niama soli.* Naahuł, *dwa punkty* blizka toje samaje, što słowa *značyć.*

Praciažnik (—) stawicca paśla pieraličéńnia, dzié prapuščana nièjkaje słowa i, naahul, tam, dziè chočam *praciahnuć* uwahu čytara, naprykład: *wiasna, léta, wosień i zima — pary hodu. Padsadzi — sarwu ja hrušku.*

Niedakaz (...) stawicca, kali dumka nie dakazana, napr.: *Skazaŭ-by ja tabie... ale što tam hawaryć.*

Pytalnik (?) staić paśla pytańnia. *Dzie-ž ty hèta, moj kałasok?*

Kličnik (!) staić paśla kliču, napr.: *Dobry wiečar, panie haspadaru!* Adważna, braćcia!

U **čužasłoŭ** „—“ stawiacca abo čužyja słowy (nia téj asoby, što haworyć ci raskazwaje), abo słowy niečym asabliwyja, napr.: *Uziaŭ šapku i, skažaŭšy „Astawajciesia zdarowyja!“ wyjšaŭ z chaty. „Naša Dola“ — pieršaja biełaruskaja hazéta.*

U **skobki** biarécca pajaśnieńnie abo pabočnaja dumka: Biełaruskija plamiéńni (krywičy, dryhwičy i radzimičy) zdaŭna žywuć na swajoj ziamli.

Hałoŭny skład:
BIEŁARUSKAJA KNIHARNIA BIEŁ. WYD. T-wa
Wilno, Ostrobramska Nr. 1.